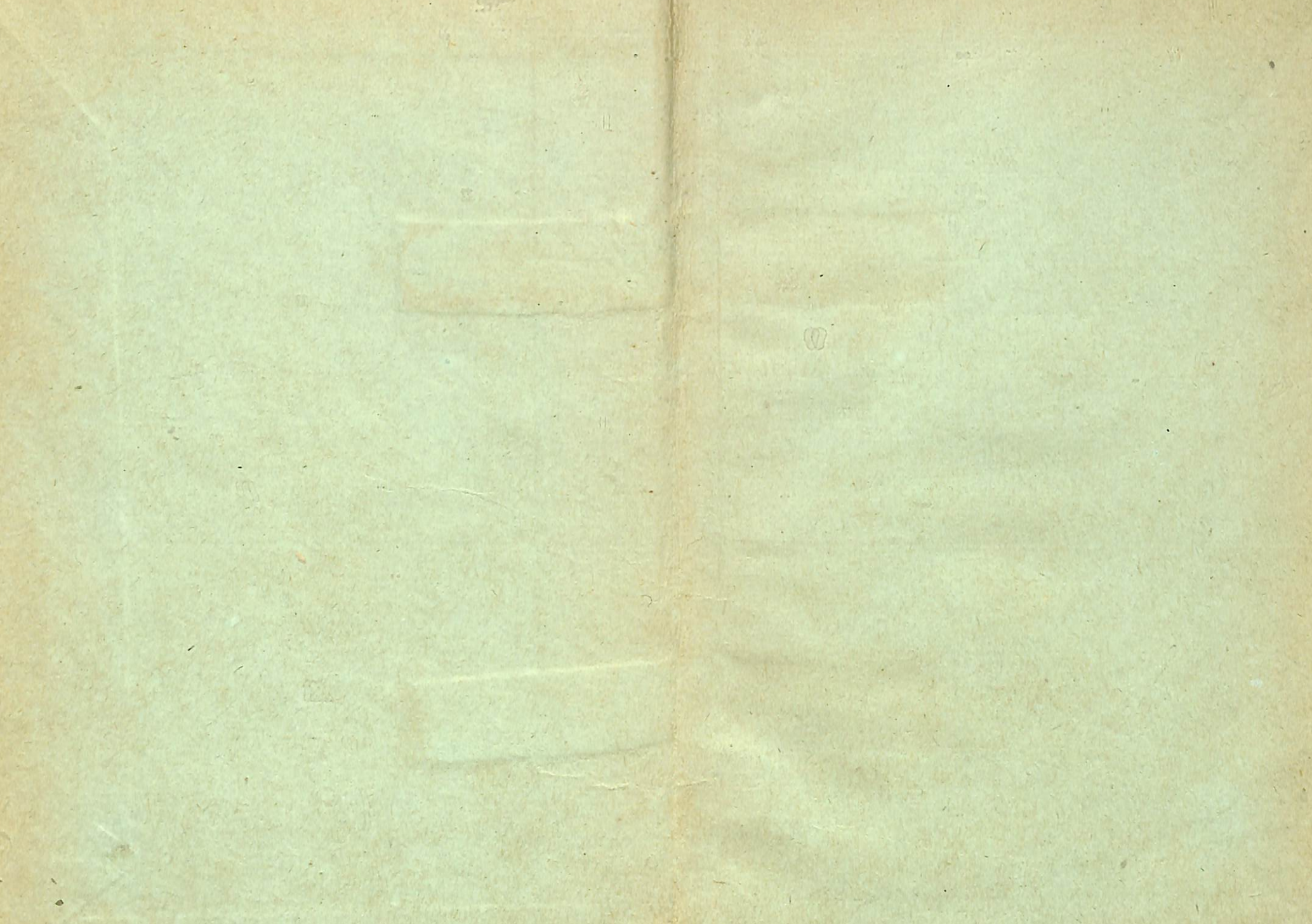

18116

891.99

4-41

ՀՐԱՆԴԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
(Հ. ԱԼԱՏԻՆ)

Ե Ր Գ Ե Ր
ՏԱՆԴԵԻ ԴԺՈՒՔԷՆ

(ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

ԳԱՂԻՐԷ
1933

Սիրելի ուսուցիչս

Հ. Յով. Վ. Թորոսեան.

Աշխատութեան սեղանին նիւղ նակասր.
իր առանձնութեան մէջ՝ կարծես քակիւ
մը կ'արայայէր նկարը անմահն Հ. Վ.
Ալիւանի, որ մայիս 10էն ի վեր զստ
իր արժանաւորը՝ ձեր նկարով զոր զեւե-
ղեցի անոր դէմ: Յանախ կը նայիմ երկու
ծերունաւորս դէմքերուն որոնցմէ արտա-
գոյած շնորհը իրարու մէջ բեկբեկելով
զիս կը շփոթէ: Եւ չեմ գիտեր թէ ո՛րն է
մինը՝ ո՛րն է միւսը: - - - - -

Համարձակեցայ ձեզի ձօնել «Նոր Լիբա-
նիստ»ն. նայնր կը համարձակիմ ընել Տան-
դէի «Դժոխք»էն քանի մը երգերու քարգ-
մանութեան համար: Զեմ կարծեր հեռա-
ցած ըլլալ բնագիրէն, բայց կը կարծեմ հե-
ռացած ըլլալ քարգմանութենէն հոգելոյս
Հայր Ա. Ղազիկեանի՝ որին կը պարտիմ
անհուն երախագիտութիւն՝ իր քարգմա-
նութեամբ ինծի թելադրած ըլլալուն հա-
մար սոյն քարգմանութիւնս զոր կը յու-
սամ աւարտել եթէ ժամանակ եւ կեանքի
պայմաններ ինձ թոյլատու ըլլան: - -

Զերդ Վերգիլիոս որ առաջնորդեց Տան-
դէի, դուք ալ առաջնորդեցիք ինծի իմ
պատանի հասակէս մինչեւ օրս: Որքան
նման են Ուսուցիչները՝ իւրաքանչիւրը իր
դերով. բայց որքան հեռու՝ աշակերտները:

Եթէ մին փառքը աւելցուց իր վարպետին,
ներեցէ՛ք որ միւսն ալ փառք ստանայ իր
վարպետով: Փափաքիս այս քաղցրութիւնը
արդ կը բերէ ինծի ապրումը յիշատակին
զոր պիտի ունենամ ընկեր իմ մտաւորա-
կան կեանքիս բովանդակ ընթացքին: -

Գ Ժ Ո Խ Ք

Ե Ր Գ Ա .

Տանդէ կը պատճէ քէ համբան շուարեյով՝ կը զտէ ինկզիմէր մութ
անտառի մը մէջ եւ առատօտեանդէմին բլուրի մը մօտեցած ըլլալով,
կ'ուզէ վեր բարձրանալ, սակայն երեք զազաններ կ'արգիլեն:
Ատնցմէ խոյս տուած միջոցին իրեն կ'երեւայ Վիրգիլիոս որ կ'ըսէ
քէ պիտի տանի զինքը Դոնիսին եւ Քաւարանին մէջ, վերջն ալ
Պէտղոսիչէ պիտի առաջնորդէ իրեն որ զինքն պիտի տանի Արքայու-
րին: Եւ Տանդէ՝ առաջնորդութեամբ Վիրգիլիոսի կը ձեռնարկէ
երկնային համբորդութեան:

*Մեջտեղն (1) մեր կեանքի ճանապարհի զընացքին
Ինկզիմէքս զսայ խորերն մի մութ անտառի, (2)
Բանգի կորստուած եր ճշտարիսն խն ուղին:
Որքան դժուարին է ըսել քէ որպիսի՝
Ժանն եւ դժընդակ եր վայրենի սցն անտառն
Որ երկիւղն միտքիս մէջ տալիսին կը յազուի.
Հագիւ մահն ըլլար քիչ մ'աւելի անկի դառն.
Բայց պարզեղուն քէ ինչ բարիքներ հոն զսայ,*

Միւս տեսածներէս շոյ պիտի խօսի իմ բարբառն:
 Ձեռն կրնար որոշ ըսելք ք' ինչպէս հոն մըսայ:
 Այնքան ընկճըռած էի քունէ այն պահին,
 Յորում բողոքի ես ճշմարիտն այն ճամբայ:
 Բայց հագիւ ք' հասայ մի բշտի (3) ստորոտին,
 Հոն ուր արդէն իսկ կը վերջանար հովիտն (4) որ
 Տագնապեցուցած էր վախով սիրտս՝ բոլորովին,
 Դեպ վեր նայեցայ, տեսայ ուտերը անոր,
 Արդէն ողորումս այն մոլորակին (5) ճամբանցին,
 Որ ճամբաներէն կ'առաջնորդէ անխոտ:
 Երկիւղս սակաւ ինչ հանդարտեցաւ այն ստեղծ.
 Երկիւղն որ սիրտիս շինն (6) էր հաւանկ գրաւած
 Այն գիշերն զոր ես անցուցի խիտ դառնօրէն:
 Եւ նշման անոր որ շնչանէրձ, սոսկաւած,
 Ծովի խորերէն նետուելով դեպ արեւմտին,
 Վրժանգաւոր ջուրը կը դիտէ՝ աչքն յառած,
 Նոյնպէս ալ ոգիս որ կը փախչէր տակաւին,
 Դարձաւ իր ետին դիտելու այն ճամբայս, (7)
 Որ կենդանի մարդ մը չը բողոք բընտին:
 Երբոր հանգչեցաւ մարմինս՝ այնքան յոգնամար,
 Սկսայ վեր ելնել այդ բըշտէն անցի,
 Այնպէս մ'որ ձիգ ոտքս աւելի ցած միշտ կը մնար: (8)
 Եւ անս հագիւ քե ըսկըսած վերելքի,

Յովսափ (9) մը տեսայ քերէշնքաց, դիւրաքի,
 Իսկ մարմինն անբողջ խաչսախարիւ, բաւարժի:
 Եւ իմ դիմացիս չէր հեռանաւ ան երբեք.
 Մինչեւ իսկ այնպէս մը կ'արգիլէր իմ ճամբան
 Որ տեսայ փորձեցի դեպ ետ դառնալ յուսարեւ:
 Առտումս ծագելու արդէն հասած էր վայրկեան,
 Եւ կը բարձրանար արեւն հետն այն սասղերուն (10)
 Որով իրեն շուրջն էին երբ սերն սասնածեան
 Շարժեց ըսկիզբէն այն իրերը գեղասուն.
 Անպէս որ այդ պահն, փայլը եղանակն հեշտօրէն
 Ձիս յուսարեւին ակնկալել բարոքիւն,
 Ձրուարքստեւիչ մորթով այդ սեգ գագանէն:
 Նոյնը չէր սակայն երեւումը սովանար
 Առիւծի (11) մ'որին տեսնէ վախցայ սաստիօրէն:
 Կարծեցի քե սա ինձ կը դիտէր տրաքար,
 Դրուխը վեր բռնած եւ իր փայլէն կասալի,
 Այնպէս որ կարծես օրն իսկ անկէ կը սոսկար:
 Եւ տեսայ եզ գայլ (12) մ'որ բընտեցաւ յիրաւի
 Իր նիւարութեան մէջ ղեցուած բռնն արտօմով,
 Եւ որ ապրեցուց շատերն կեանքով դառնալի:
 Նաեւ իր դեմքէն արագորած սարսափով
 Էզ գայլն ինձ այնքան տագնապ ազդեց որ՝ նշման,
 Ա'լ վերելքէն յոյսս կորուսի՝ անկորով:

Եւ նրանս անոր որ կը դիգէ եռանդուն,
 Բայց որ կորուսի՛ն երբոր հասնի ժամանակ
 Կու շայ, կը ժարի, սուգուած մեջն իր խոնկերուն,
 Եղնայիս մշտախռով զագանն աշ` անձս բռնանդակ
 Յուզեց. եւ որ` ինձ դիմելով, յաւերաբար
 Ձիս կը մըղիւր հոն` ուր կը շրտէ Արեգակ:
 Մինչդեռ խուճապով կ'ընկրկի դեպի վար,
 Մեկը Երեւցաւ աջերուս դեմ յանդիմանս.
 Կը քրտեւ երկար շրտութենէ յոգնահար:
 Տեսնելով զնա մեջն անապատին անասունս,
 «Գըքա ինձ, զըքա՛, 'րեն դառնալով գոչեցի
 Ո՛վ որ աշ ըջաս, ըսուեւր կ'ստ մարդ խնամքս:»
 Ինձ պատասխանեց. «Մարդ չեմ. երբեմն մարդ եի.
 Իսկ Լոնկատացի եի՛ն եւ զիս ծընողներ.
 Եւ երկուքսն աշ հաշտեցիմ Մանդիւցի:
 Յուշտի (13) օրով ծընայ, քեպիտ շատ վերջն (14) եր.
 Հըռոմ ապրեցայ օրովն բարի Աւիրաքին,
 Երբ կը պաշտէին սուտ, խաբէքայ սատուածներ:
 Բանաստեղծ եղայ եւ երգեցի Անփիզին
 Բարեպաշտ որդին (15) որ Տրովաքն հետացաւ,
 Երբ ամբարստան Իլիոնն եղաւ կեր հուրին:
 Բայց դու ե՞ր դառնաս այն վայրն ուր կայ այնքան ցաւ.
 Է՞ր չես բարձրանար դու այս լեռեն հեշտանուագ

Որ սկիզբ եւ պատճառ վայելքներու եւ անբաւ:»
 «Ուրեմն դո՛ւ եւ այն Վիրգիլն, (16) այն աղբերակ
 Որ գեղու խօսքի գետ մ'այնքան շայն ու հրգօր.
 Պատասխան չընի, դեմքս անօրի նըշտակ:
 Ո՛վ շոյս եւ պատիւ փերողներու դու քոչոր.
 Թող բարեխօսեն երկար ռաւունս, սերս անհուն,
 Որով մեղեցին զիս փրկեցողք քու հաստ:
 Դո՛ւ եւ իմ վարպետս, հեղինակս (17) եւ հաւա դուն.
 Եւ դո՛ւ եւ միայն հա՛ւ որեւ եւ ըստացայ
 Այն գեղեցիկ ոճն որ հոջակեց իմ անուն:
 Տե՛ս, անս գագանն (18) որեւ՝ վախեա՛ւ ետ դարձայ.
 Փրկե՛ զիս անկե, ով Իմաստունդ անուանի.
 Երակներս աւերողք կը դողացնէ, տե՛ս, անս »
 Եւ երբոր տեսաւ ք՝ արսատուարս կու շայի,
 «Հարկ ե որ, ըսաւ, փնտռես ուրիշ ճանապարհ,
 Երեւ ազատից կ'ուզես տեղեն այս վայրի:
 Ձի գագանն որեւ դու կը գոչես սոսկահար,
 Չձգեւր ուրիշին իր ճամբայեն անցնելու,
 'ւ այնքան կ'արգիլէ որ կ'ապանեն չարացար:
 Եւ բնութիւնն անոր այնքան անգութ, անարկու,
 Որ չը յագնես երբեք անկուշտ քաղցն իրեն,
 Եւ ուտելէ վերջ աւելի եւս կը քաղցնու:
 Իրեն հետ գոգունդ կենդանիներն խիտ շատ են.

Եւ պիտի գուգուի շատերու հետ մինչեւ զայ
 Քերծեն (19) եւ զազանք ըսպանեն դառնօրէն :
 Սա պիտի ջնանի հողով զանձով. ո՛չ, հասար
 Առաքինութեանք, խնասութեանք եւ սերով.
 Ազգն ալ Գեղքոսէն Գեղքոսի մեջ պիտի ըլլայ (20)
 Եւ պիտի ազատի հեղ Իսայիան մշտախոտով
 Որին համար եր որ մեռաւ կոյս Քաւկիքսն, (21)
 Եւրիպոս, (22) Նիսոս, (23) լուսն Տուռնոս (24) վերհերով :
 Անեն խաղաքի պիտի վանի զայլը՝ ան,
 Իրնչեւ ժամերով դրժովիս խորք տուր.
 Հոն՝ ուրիշ ժայթփած եր զայն մախամիփ ինչպիսի :
 Արդ կը յորդորեմ, եւ օգուսիդ համար ե,
 Որ ինձ հետեւիս. ես պիտի ըլլամ սուսցնորդ.
 Եւ պիտի անցնիմ յաւերժական ալն վայրի (25)
 Ուր պիտի լըսես ճիշդեր անյոյս, անաղորդ.
 Պիտի՝ ինչեւ լախմի ոգիներն որ կը հեծեն,
 Եւ խրափանցիւրը կը հայցի մահն երկրորդ : (26)
 Եւ պիտի տեսնես լուսն անոնիփ որ զոհ եմ
 Հոն՝ կըրակին (27) մեջ, զի կը յուսան միշտ երբայ
 Երանեալներու մօտ երբոր զայ տեսն :
 Ուր եթէ յեւոյ երբայ ուզես եւ դու ալ,
 Կայ հոգի (28) մ'ինձնե շատ աւելի արժանի.
 Անոր պիտի յանձնեմ քեզ եւ սխիսն ես դառնայ :

Քանզի ալն արքան (29) որ կ'իշխէ վերն՝ երկինքի,
 Չուզեր որ ինձ հետ երբան քաղ'իսն մեջն իրեն,
 Որովհետեւ ե՛ս, իր օրհնիներն մերժեցի :
 Կ'իշխէ ամեն կողմ, կը հրաւայի երկինքն.
 Հոն ե իր քաղաքն, հոն ե իր զանն զերագոյն.
 Երանի անոր որ կը կանչուի հոնեղիկն :
 Զախ. «Մի քերթու. արդ յանուն ալն Աստուծոյն
 Չոր դու չճանցար, կը պատասխալ, ինձ գրա՛,
 Հեռացուր ինձնե ալն շարն եւ քի շարագոյնն (30)
 Տար զիս հոն (31) որեւ ինձ խօսեցար դու հիմա.
 Այնպէս որ տեսնեմ սուրբ Պետրոսի դուռն (32) ՚ւ ամեն
 Անոնի՛ որ ըսիր ք՝ ունիմ վիճակ մը դժնեայ :
 Եւ ան ըսկըսու քաղեղ, ես ալ ետեւեմ :

Գիւր Է. Տանդէ միակ մանկանացուն է որ կը համբողջէ դէպի
յաւիտեանկան վայրերը: Վարանում եւ երկիւղ զինքն կը պաշա-
րեն. բայց Վերգիլիոս կը հանդարտեցնէ զինք, յայտնելով թէ իրեն
օգնութեան դիմում է Պետրոսի՝ չէի կողմէ: Այն ասեմ Տանդէ
յուսադրուած կը յայտնէ համակերպումը՝ շարունակելու սխալում
համբան:

Օրը անցնէր Վրայ եր, օյն ալ թխուրակ
Կը խըրէր իրենց աշխատանքին, յնչաւոր
Էսկներն որոնք երկրի վրայ են. եւ միմեակ
Կը պատրաստուէի դիմադրուել անաւոր
Թե ալ ճանաչուին եւ թէ գուրբն այն պայմար,
Չոր՝ նըխարագրել ուղեց իմ միտքն աննորո:
Աւր օրնեցեք ինձ, ո՛վ մուսաներ, զի՛ն համանար,
Ո՛վ միտք որ գիրի ստիւր ինչ որ տեսայ եւ.
Ազնւորութիւնը հո՛ւ պիտէ՛ երեւի տեսար:
Եւ ըսի. «Ո՛վ դու, Քերթող, որ գիտ կը վարեաւ,
Նախ քան յորդորելը գիտ այս վրտեմ զընացքին,
Չափի՛ աւորութիւնս, թէ բաւական կը գտնուէ:
Դու ըսիր թէ երբ Սիւրիոսի հայրն (1) տակաւին
Մանկանացու եր, գիտակցութեանքն իսկ իրեն

Գընաց դարերու խորերն աննան աշխարհին:
Ռուսի քը հասնին (2) չարիքներու հաւտօրէն
Երբ շընորհեց անոր բարիքն ալ աւարաւ, (3)
Սա՛ ուշիմ մարդուն պէտք չէ քրոնի ապօրէն,
Երբոր մեծածէ այն վե՛ն աղիւսնէն որ ջրուաւ,
Որով հըրեղեն երկինքի մեջ, Հրոտի
Եւ իւր կայսրութեանը նախանայր կոչուեցաւ.
Այսպէս՝ թէ՛ Հրոտ թէ՛ կայսրութիւնն, յիրաւի,
Հիմնադրուեցան որ վայրն ըրան սրբազան,
Ուր պիտէ նըստեր յաջորդը սուրբ Պետրոսի:
Իր այս գնացքին (4) մեջ, որին դո՛ւն եւ գովասան՝ (5)
Նա ըսեց բաներ որ սկիզբն եղան յաղթանկին
Թե՛ իրեն եւ թէ ծիրանիկն պապական:
Յենոյ ընտրութեան Անօքը (6) գնաց հոն, երկին,
Որ քաջալերանք բերէ սուրբն այն հաւատքի,
Որ է նախասկիզբը փրկութեան ճանաչիւն:
Բայց ինչո՞ւ գտն հոն. ո՛վ քոչասրէ զայդ ինծի.
Չեմ ետեսան կամ Պողոսն. ոչ ոք՝ ոչ ալ եւ՝
Չիտ ալ շընորհին չեմք հաւարեր արժանի:
Աւր՝ երբ երբեք գալ իսկ ուզեմ, իսկապէս,
Վախմաւ թէ այս բանն արարք մ՛ըրջայ յիւսարի,
Ինաստուն եւ եւ՝ շաւ քան ըսածս կ'ընթուեն:
Չերդ ան որ ուզածն իսկ չուզելով, պիտապիտ

Եւոր մեծածնութիւն իր փոխի իր դիտումներ,
 Որով եւ խաղաղ ըսկըսելէ իր կասի,
 Եւ ալ հոն նոյնպէս, բըրնարին վրայ մքասունէ,
 Լաւ խորհելէ վերջ եւ կեցայ ալն ձեռնարկէն,
 Որ նախափայլին մեջն իսկ այնքան յախուռն եր:
 «Թե կրցայ խօսելըդ ըմբռնել ձշորհէ,
 Պատասխան տրուաւ ըստերը վեհ Քերթողին,
 Կ'զգամ քե սնարգ վախեր հոգիդ կը ճնշեն,
 Որով շատ անգամ մարդուս արգելք կը կանգնին.
 Եւ կը կատեցնեն իսկ պատուարէն ձեռնարկէ,
 Ինչպէս տու ըստեր մ'որ խոսքեցնէ կենդանին:
 Որպէսզի երկիւղդ ա'ջ փարսաք, արդ չսե'
 Թ' ինչո՛ւ հոս եկայ եւ քե ինչ ձայն շեցի
 Այն իսկ ռոպէին՝ երբ յուզեցիր զիս գութե:
 Տասանոս, սովախ ապաստանէրուն (7) մեջն եի,
 Երբ կին (8) մ'երանեալ, չմտալ, կանչեց զիս իր քով,
 Որեւ խնդրեցի որ հրանայեր կամքն ինձի:
 Փայէին ներս աչքերն աստիկն (9) ալ ցոյցով.
 Եւ սիրաւ ըսել ինձ մեղմորհն, քաղցրասուն,
 Հըրեշտակային ձայնով, իրեն բարբառով.
 «Մի Մանդիւղի ազնւոյսանձ հոգի դուն,
 «Որին դեռ հոգակն երկիրի վրայ կը տեւե,
 «Եւ պիտի տեւե որքան երկիրն ե շարժուն.

«Արդ իմ բարեկամս որ բարեկամ բարդին (10) չե,
 «Այնպէս մ'արգիշուած ե անախ թշնամի վրան,
 «Որ իր ձախարհէն եւ ե դարձեր խիստ վախէ.
 «Նոյն իսկ կը վախմուտ ք' այնքան մեղ'րած ըլլայ սն,
 «Որ երկինքն՝ իրեն վրայ շառքս դասելով,
 «Գուցէ յապարած ըլլաւ սնոր օգնութեան:
 «Ուրեմն, օ'ն. զընա՛, եւ գեղանիւս քու խօսքով,
 «Ի ստեղծ միջոցով որ զիմ վրեկէ կարեւայ,
 «Օգնէ՛ իրեն որ եւ մխիթարուիմ աշակետով:
 «Եւ եւ Պապունի՛յէ որ կը դրեւ քեզ, զընա՛.
 «Կու գամ տեղէ մ'որ վերադառնալ կը բարձաւ.
 «Սերը զիս յուզեց ինչ սն խօսեցնէ զիս հիմնայ:
 «Երբոր վերադառնալ Տերօս ստեղծն եւ երբաւ,
 «Քու մասին յաճախ պիտի ըլլաւ գովասան:»
 Ըսաւ եւ լրեց. բայց խօսեցայ եւ յաճախ.
 «Առաքինութեան ո՛ր կին. քեզնով ե միայն
 Ազգը մարդկային վեհ քան ստեղծ գոյութիւն
 Այն երկինքին (11) սակ որ փոքր ունի իր շրջան:
 Քու հրանանդ այնքան ինձ կը հնչէ քաղցրասուն,
 Որ ցարդ կասարած իսկ ըլլայի, դարձեալ ոչ.
 Բաւ ե հասկըցայ արդ խորը քու խոհերուն:
 Բայց ըսե՛ պատճառն որով այդքան անզգուշ
 Կու գաս այն անհուն տեղէն մեջն այս կենդանին,

Մինչ վերադառնալ, ա՛յս է բաղձամբը փնտռւ։»
 «Քանի որ կ'ուզես զիտնալ այդքան դու մեկին,
 «Թ' ինչո՛ւ չես վախճար զայն այս վայրն հըրեղին,
 «Էսէ՛ կարճատոս պատասխանս այդ հարցունին։
 «Վախճալ անհրաժեշտ է բայց ընկ այն բաներէն
 «Ռոնկ ուրիշին կրնան ազդել ապահով,
 «Եւ ոչ ք' անոնցն որոնք բընաւ վախ չազդեն։
 «Աստուած զիս կերեց, անոր շընորհն եւ, որով
 «Ինձ չեն հայր ձեր եղուն վիճակն ու սանջան,
 «Եւ չեմ պաշարուիր այս կըրակին բոցերով։
 «Կին (12) մը կայ ազնիւ, երկինքին մեջ, որ այնքան
 «Կողքայ վսանդին հաւար ուր քեզ կը դրկեմ,
 «Ռոնկ կը կսաի վերինն անեղ դասասան։
 «Այս կիներ ըսաւ Լույս'ալն (13) խնդրադէմ.
 «Տե՛ս հաւատարիմդ (14) որ արդ այնքան ոգեւին
 «Քեզի պէտք ունի զինքը քեզի կը յանձնեմ։
 «Լույս'ան՝ անեն անգութներու բշտակին,
 «Շտապեց, խտրոյն եկաւ այն վայրն ուր մեկինկ,
 «Նստած էի հեշը հինաւուրց Ռաֆէլին (15)
 «Ըսաւ. Պապոնի՛չէ, Աստուծոյ սոյոք դուռսիք,
 «Ինչո՛ւ օգնութեան քեզ սիրողին (16) չես փութար.
 «Քեզի համա՛ր ան՝ բողոց ամբոխը ռամիկ (17)։
 «Ձե՛ս լըսեր անդոնն անոր ողբին. ե՛ր չես գար.

«Ձե՛ս տեսներ դու ժամն որին դեմ, տե՛ս, կը կոռւի
 Այն գետին (18) վրայ ուր ծովն պարծիլ չկրնար։
 «Ձեղաւ երկրի վըրայ մարդ մ'որ փութիտի
 «Փնտռել իր օգուտը կամ խոյս սալ վսմեղէ
 «Սկսեցէ՛ ինչպէս ես՝ երբ այդ խօսերն շնեցի։
 «Եկայ արդ հոս վարն երանական իմ զանե,
 «Վստանելով քու ազնւոցի խօսերուն,
 «Ռո՛ քե՛ քե՛ քե՛ ունկնդրողներն պանծացնէ։»
 «Երբոր աւարեց ալ ես խօսերն այս խորհուն,
 «Դարձուց ջուսախայ, արտասուարոր իր աչեր,
 «Ինչ որ ըստեց զիս մօտը զայ հապճեպուն։
 «Եւ ահա եկայ այնպէս՝ ինչպէս նէ կ'ուզեր.
 «Եւ փրկեցի քեզ այն զազանէն ահարկու
 «Ռո՛ չֆնալ ջեռին այս կարճ ճանքան կ'արգիլէր։
 «Ուրեմն արդ ի՞նչ կայ. ինչո՛ւ կեցեր ես, ինչո՛ւ.
 «Է՛ր այդքան անարդ վախով սիրոյ է տգորուն.
 «Արուքին, կորով ուրեմն ինչո՛ւ չունիս դու.
 «Աւաթիկ օրհնեալ երեք կիներ (19) զբասուն,
 «Վրայ կը գորգուրան եւ երկինքէն կը հսկեն,
 «Մինչ ես կ'աւետեմ քեզի բարիքն (20) այս անհուն։»
 «Ինչպէս ծաղիկներ որ գիշերին պաղ ցուրտէն
 «Կը բօշնին, կ'յցնան, բայց որ յետոյ կը բացուին,
 «Կանգնած ծիղերուն վրայ՝ արեւին ցոյգերէն,

Նոյնպէս սրտիկեցաւ Տիրս իմաս խնդիւն.

Եւ բարի խանդով մ'ալ սիրսս համալ տոբորուն,
Անխնէր մարդու մը պէս ըսի ոգեւին.

«Օ, կին (21) զըքստաս որ օգնութեանս հասար դուն.

Եւ դու՝ ազնուասիրս որ անասցիր անխաւան,

Քեզի ուղղութեամբ այն ճշմարիտ խօսքերուն.

Արդ՝ քի խօսքերովդ՝ որ հետքդ գաւ, դու այնքան

Բռնուն ըղձակով յուզած եւ սիրսս յուսարեմ,

Որ ա՛յ պիտի՝ դիմեմ անպատկառ անխնայքս: (22)

Ուրեմն յառաջ, նոյն փառիւքն է երկուսեք.

Դո՛ւ եւ Առաջնորդս, դո՛ւ խնդիրս, Տիրս եւ դուն:»

Ըսի՝ ինչ. եւ ես սիրսս քեզի, որեւէ ետ,

Որքայ ճանաչիմ մեզն այն փայտագ, անարկու:

Ե Ր Գ Գ.

Քերթողը Վերդիլիսի հետ կը հասնի Դժոխքին դուռն առջեւ ուր
գրուած կը տեսնուի անաւոր խօսքեր: Անկէ անցնելով կը լսէ սոս-
կալի ժխտը վաճառ որոնք կը խայրուէին ճիւղներէ: Յետոյ կը
հասնի Ախեռն գետը ուր Քառօն՝ հոգիները դիմացի ափունք
կ'անցունէ: Հուսկ ապա, շողողացող կրակէ լոյսէ մը սահմուկած,
Տանդէ գետին կ'իյնայ՝ զգայազուրկ:

Ինձեւ կ'երբըցուի քաղաքն անկող ողբերուն.

Ինձեւ կ'երբըցուի յաւերժականն ցաւին,

Ինձեւ կ'երբըցուի մահապարտեաց մարդերուն:

Արդարութիւնն էր որդիքն իմ վեհ Հասիքին:

Զիս ձեռակերտեց Զորութիւնը սասնածեան,

Բարձր Ինաստութիւնը նստէ Սերն առաջին: (1)

Նախ քան զիս ոչինչ ըսեղծուեցաւ այլ միայն

Ինչ որ յաւերժ է (2). յաւերժական եւ ես եմ.

Ո՛վ դուք մեկնողներ, քողիք յոյսերն անենայն (3)

Տեսայ այս խօսքերս մութ գոյնով՝ հոն իմ դեմ՝

Դուռնի մը վերեւ գրուած, ուսի ինչ ըսի.

«Ով Վարդէս, անոնց խնայես է ինձ խիստ դժիւր:»

Որպէս խորիմաց մարդ, պատասխան տուա ինձի.

«Հոս պէսք է թողուչ այլեւս ամեն սարսկոյս.
Ամեն վասնքիսն հարկ է որ հոս ա՛յ մեռնի:
Եկած եմք հոն, ուր, պիտի տեսնես դու, անշոյս
Եւ վշտացաւս բազմութիւնը մարդերուն,
Որով կորուսած են միտային շնորհն ու յոյս:»
Յետոյ դրնելով ձեռքը ձեռքիս մեջ, ժպտուն
Եւ զրուարդ դիմելով մ'որ խորականցս ինձ կու սար,
Ձիւ սարսա մեցող մեքը զաղակի խեղճուն:
Հոն հառաչանքներ, շացեր, ճիչեր այսամար
Կը թնդացեցին աստղագութիւն այն երկր,
Այնպէս մ'որ իսկոյն արտասուեցի դառնաբար:
Պէս պէս շեղման, փսմանսարսուն բարբառներ,
Մրոտնչներ վիշտի, սուր սուր շեշտեր գայրոյթի,
Չայներ գոռ, խուպոս եւ ձեռքերու բաղխիւններ,
Հանկին ժրխոր մ'որ պտուսքեր ամենի՝
Մեջն յանձնաւս այդ խաւարչոս երկրին,
Եւսան առաջին երբ մերթնոս է փակի:
Ես՝ սարսախանար, եւ շնկնուած բոյ՛րովին,
«Ո՛վ Վարպէս, ի՞նչ է որ կը շրտեմ այն, ըսի.
Ո՛վ եմ եւ ինչո՞ւ ցաւե պստան կը տուային:»
Պատասխանեց ինձ. «Կացութիւնն այս երկրի
Կը կըրեն ջրխոր հոգիներն այն ամենիս,
Որով շեղան վաս, ոչ ալ արժան գովեստի:

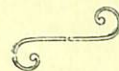
Խառնըրուած են այն հրեշտակներու չար դասին,
Որով ոչ հնազանդ ոչ սպասանք եղան, այդ
Մընացին չեղոք (4) հանդիպ Աստ'ծոյ. եւ երկին
Արտաքնեց զանոնք որ չարարի իրեն փայլ.
Խորակուռ դժոխքն անգամ զիրենք կը մերժէ
Որ չարերն զրկուին այդ պարծանքին իսկ մըրապը:»
Եւ եւ. «Ո՛վ Վարպէս, ըսի. ասով ի՞նչ բանե
Ճընշտուած կ'ողբան պղծան սաստիկ, դառնագին:»
Ինձ պատասխանեց. «Կարձ պիտ' ըսեմ, արդ ըսե.
Ասով մեռնելու յոյսն իսկ իրենց մեջ չունին,
Նսեւ իրենց կոյր կեանքն (5) ալ այնքան է զաղիր,
Որ այդ ո՛ւրեք վիճակի իսկ նախանձին:
Երկ'րի վրայ ամենց մեկ շիշտակն իսկ չսպիր.
Ձիրենք կը մերժէ Արդարութիւն (6), Գրքութիւն (7)
Չըխօսինք վրանին, միայն նայե ու անցիր (8):»
Եւ մինչ դիտելի, տեսայ որոշակ բաւարուն
Որ իր վագին մեջ այնքան արագ կը սուրար
Որ անհրնար քե՛ դադրեք վագն այդ վրդովուն:
Ի՛ս ամոր ետեւեն կու զար այնքան հոծ, երկար
Շարք մ'որ հաւասար չեկաւ ք՝ ինչպէս մահն արդեն
Կոտորած, եղծած եր այդ մարդերն ամհաւար:
Երբ մեկ փակներն որոշեցի մեքերեմն,
Տեսայ եւ ճանչցայ նսեւ ըստերը ամոր (9)

Որ իր Մեծ-մեծումն ըրաւ այնքան վաստիկն :
 Իսկոյն շրտեցի, նոյն իսկ վասան եղայ որ
 Սա իսկ էր ջոյիւրը վաստումն, ասեցի
 Թե Աստուծոյ 'ւ անոր ոսկիներուն (10) ազ քորո :
 Այս եղիւնքներն որ բնաւ չեղան կենդանի, (11)
 Մերկ էին, եւ որ կը խաղաղութիւն դառն կերպով,
 Մեծ մեծ ճանձերէն, պիծակներէն հոնստի.
 Եւ կ'ակօսէին անոնց դիմերն արիւնով,
 Որ արսառաւախուն կը հոսէր մօտն ոսկերուն,
 Ուր զարչոս որդեր կը սնանէին իրենց քով :
 Յետոյ դարձնելով աչերս կէսի մը՝ հեռուն,
 Անբոխ մը տեսայ հըսկայ գէտի մ'ափին վրան.
 Հսի. «Ո՛վ Վարպէս, ուրեմն ինծի ճանչցուր դուն
 Թե ո՛վ եմ ասոնք, եւ ի՛նչ օրէնք, ի՛նչ հրաւան
 Զիրենք կը մըդէ որ ըշտարով գէտն անցնին,
 Եւ որ այս աղօս յոյսով ինծի կ'երեւան :»
 Հասաւ. «Այդ քորոնք քեզի պիտի պարզընին
 Այն ժամանակ երբ դադար ասկի մեր քաղերուն,
 Տըխուր ափին վրայ Ախտոնեան (12) գետակին :»
 Այն ասէն աչերս անօրապարս, խոնարհուն,
 Եւ վախճալով որ խօսեցիս իսկ դժգոհեա,
 Լըռեցի միւնչեւ հասանք գէտին ափերուն :
 Եւ անա ծերուկ մը հիմաւուրց, աղեհեա,

Որ նաւակն հեծած կու զար դեպի մեր ափին,
 Եւ որ կը գոչէր. «Վա՛յ ձեզի չար հոգիներ.
 «Երկիւնք տեսնեց դուք մի՛ յուսաք բընալին :
 «Ահա կու գաւ միւս ափունքի ձեզ տանելու,
 «Մեզն յաւերժական մոռթիւն, ստոխն, կըրակին :
 «Իսկ դու որ հոդ ես, ով կենդանի (13) հոգի դու,
 «Հեռո՛ւ անոնցս որ մեռած (14) եմ, օ՛ն, մեկնէ :»
 Բայց երբ տեսաւ թէ չէր երթար եւ հեռու,
 Հասաւ ինձ. «Ուրիշ նա՛հանգիստե, ճանապէ,
 «Եւ ո՛չ թէ հոսկէ դու պիտի գաս այս վայրեր.
 «Աւելի քեքեւ նաւակով մը զարդ հարկ է :»
 Առաջնորդս ըսաւ. «Բառո՛ն, ցատուկ մի՛ գրգռեա.
 Այսպէս կ'ուզուի հոն ուր կ'ըլլուի այն ամէն
 Ինչ որ աչ ուզուի, աւելի բան մի՛ հարցներ :»
 Եւ հանդարտեցան մագոս այտերն, այն ասէն,
 Կապուսակագորչ այդ ճանիւնի նա՛վարին,
 Որ աչերուն շուրջն ունէր անիւ բոցեղէն :
 Բայց այդ հոգիներն որ յոգնասանց, մերկ (15) էին,
 Գունաւորեցան (16) կրճեցին 'րենց ակուններն,
 Երբ անագորոյն անոր խօսերն շուրջին :
 Կը հայկոյէին Աստուծոն, իրենց ծնողներն,
 Մարդկային սերունդն, եւ ժամանակն, տեղն, եւ թէ
 Սերուն իրենց սերունկն եւ անոնցս ծընածներն :

Զեւոյ ամենքն աշ ուժգին շացով մ'այն դժնե
 Ափռնիքն վըրայ հաւաքուեցան փոխ փոխ,
 Հոն՝ ուր կ'ապաստուին ջլախցողներն Աստուծակ:
 Քստոն (17) սասանան, կայծակնացայտ աշկերով
 Կը հըրամայէ, կը հաւաքէ եւ իր քին
 Կ'իջեցնէ անոր որ կ'ուշանայ վարա՛հով:
 Ինչպէս աշունին տերեւները կը քսիին
 Մեկը միւսին փոխ, մինչեւ որ ուսը սուս
 Հուսկ իր ունեցածը կը դարձնէ (18) երկիրին,
 Նոյնպէս եր նաեւ Ադաւի սերուն սպիտուս.
 Կ'իյնան մի առ մի, կը քափքըփին այդ սպիտակ,
 Ինչպէս յառուրթեալ քոչունն իյնայ խոր քախարդ:
 Կ'անցնին այսպէս գորշ աշիփներուն վըրայէն.
 Եւ դեռ չըհասած հանդիպակաց ամուսնի,
 Ուրիշ խուրճ մ'աւղին պատասխանած է արդէն (19).
 «Որդե՛ակ, ըստ ինձ, Ուտուցիչն իմ վեհոցի.
 Անոնք որ Աս'ծոյ բարկութեան մեջ կը մեռնին,
 Հոս կու գան բոլոր երկիրներէն աշխարհի:
 Պատասխան կ'ապաստեն որ այս գետնն շուտ անցնին.
 Զի արդարութիւնը երկնային կը խթ
 Այնպէս որ տեղի իսկ կը փոխուի վախերնին:
 Զանցնիր քընաին բարի հոգի մը հոսկէ.
 Ուրեւըն Քստոն երբ փեղի բարկացաւ,

Անշուշտ հասկըցար քե ի՛նչ ըսեղ ան կ'ուզէ:
 Զորք խօսքն աւարեց, այնպէս ուժգին՝ սարսեցաւ.
 Դաշնն այդ խառարչոտ որ միտքս ու յուշքս հաւօրէն
 Սարսափին յուշով դեռ կը քրջին ֆրճնաքաւ:
 Հով մ'ուժգին փրջեց արսատաւար երկիրէն
 Որ կայծակնախառն փաշեցուց յոյս կարեւագոյն,
 Որմէ քերեցան ըզգացուններն իմ անն
 Եւ ինկայ, փունէ ընկճեալ մարդու մը հանգոյն:

ԵՐԳ Ե.

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆԱԿ

Հոս է Մինովս, իմասունն Կրեէի որ արդ զժողովն դասաւորն է
եղած: Տանդէի ձեւակերտած զժողովն ինր շրջանակներուն համա-
ծայն, ան Կրնայ ինքզինքն իր ազիով ինր անգամ պատել. անոր
իւրաքանչիւր փաթեռնածով կը նշուէ մեղաւորին երթալիք շրջա-
նակը: Հոն կը գտնուին հեշտաւերները, տախտակները որոնց մէջեւ
Ֆռանչէ՛ւքա տա Ռի՛մինի եւ Բա՛օյօ Մալաթէ՛ւքա:

Այսպէս՝ առաջին շրջանակին իջայ վար՝

Երկրորդ շրջանակն ուր՝ հախառակ նեղնաշուն (1),

Այնքան բռնուն է ցանն որ կը ճչեն դառնաբար:

Հոն՝ Մինովսն (2) անեղ, ակռաներով կը ճարտուն,

Կը ֆնէն մեղմերն, եւ նստած մօտը մուսֆին,

Կը դասապարտէ ըստ իր պոչին դարձներուն:

Ըսեղ կ'ուզեմ թէ՛ երբ ոգի մը չարածին

Իրեն առջեւ գայ, կը խոստ'վանի դողահար.

Եւ աննապեղք մեղմերուն սանկֆին,

Կ'ընտրէ դրժովսին վայրն որ անոր է յարմար.

Պոչը կը փաթթէ այնչափ՝ որչափ ստիճան

Կ'ուզէ որ երթայ ան քառազգըղոր դէպի վար:

Միշտ անոր առջեւ չարագործներ կեցած կան.

Անենքն ալ իրենց կարգին կ'երթան դասուելու,

Կ'ըսեն, կը ըսեն (3), յետոյ մըղուած՝ (4) վինն կ'իյնան:

Մինովս տեսնելով զիս դադարեցուց ահարկու.

Իր պաշտօնն, յետոյ ինծի ուղղեց խօսքն այսպէս.

«Ո՛վ դու, որ կու գաս օրեւանն այս ցաւերու,

«Ո՛վ է ապստեղ (5), նայէ՛, ինչպէ՛ս կը մեկնես.

«Մի՛ գուցէ մուսֆին շայնութիւնը ֆեղ խաբէր (6):»

Առաջնորդս ըսաւ անոր. «Ինչո՞ւ կը մոկնես.

Ճակատագրային իրենն ուղին մ'արգիշէր:

Այսպէս կ'ուզուի հոն ուր կ'ըլլուի այն ամեն

Ինչ որ ալ ուզուի, աւելի քան մի՛ հարցներ (7):»

Եւ ես վըշտակո՞ծ հեծեծանկները արդե՞ն

Կ'սկըսիմ ըսեղ. եւ կը հասնիմ տեղ մ'ուրիկ

Բարձրացող անեղ ոտքերը զիս կը ցնցեն:

Եւ տեղ մը կու գամ ուր ամեն յոյս կը ընդէ (8)

Տեղ մ'որ կը գտնայ զերդ փոքոր'կէ յուզուած ծով

Երբոր կը ծեծուի ընդդիմաւանտ հովերէ:

Եւ դրժովսային բնաւ չըդադրող այդ բռնուն հով

Կ'ստնէ կը փչէ այդ ոգիներն ուժգնօրէն,

Եւ կը խոշտանգէ, շրջըշրջելով, բաղիւղելով:

Երբոր կը հասնին աւերակին (9), հոն՝ մեկին

Կ'սկըսին ճըջեղ, կը հեծեծեն եւ կ'ողբան,

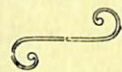
Դ առաքինութիւնն աստուածային կ'հայհոյեն :
 Եւ հասաւ եղայ թէ այդ սանջանքը դաժան
 Կը կըրեն բոլոր մեղաւորներն մարմնաստեր,
 Որ ողջութիւնն ըրին զերի տոյսական :
 Զերթ տարմանաւոր որ բաղխելով 'րենց թելեր
 Յորհեմ խոյս կու սան երստներով շայն ու զի,
 Եղևսպես ալ մերթիկն այդ ոգիներն վասշըուեր
 Կը բըշէ հոս, հոն, վեր, վար 'ւ աշտպես կը սանի :
 Ոչ մեկ յոյս անոնց չգար ախոյսանք մ'ապահով
 Ոչ միայն հանգչեղու այլ եւ նըռաւ սանջանքի :
 Ինչպես կըռունկներ իրենց ողբերն երգելով
 Կ'անցնին, եւ օղին մեջ զիծ մ'երկար կը ձգեն,
 Այնպես՝ ճեսայ գայն ըստներներու՝ խիս շարժով
 Որ ողբանաւոր կը բըշուէին մերթիկն :
 Ըսի. «Ո՛վ Վարպէս, ողբեր եմ այդ ըստներներ
 Զորոնք կը պատժէ սեւ օղն այդքան խստորեն :»
 «Առաջինն անոնց, որոնց մասին անհասկեր
 Կ'ուզես խնամայ, ըսաւ ինծի, հոյն ինքն է
 Որ բազմասեանի ղեգուններու դշխոյ էր .
 Ինքզինքն այնպես շրուայտութեան տուաւ նէ,
 Որ օրինական հոգակեց սերն տոյսական
 Որպէսզի 'ր շուայք կ'անքն ըլլար զերծ պարսաւէ :
 Սա է Շաւիրաւն որին մասին կը կարդան

Թե դիւցուց (10) Եփեսոսն եւ թէ եղաւ անոր կիկն,
 Տիրեց երկիրին որին կ'իշխէ սող Սուրբան (11) :
 Ուրիշ (12) մ'ալ անա որ Սիփեոսի անիւնին
 Դըրժեց (13) եւ սիրոյ համար եղաւ անձնասպան :
 Ահա՛ եւ յայրաս Կոնստանտին քիչ մ'անդին :
 Տե՛ս եւ Հեղինէն (14) որին համար սանեցան
 Այնքան դառն օրեր. տե՛ս նաեւ Մեծն Ափղիկս
 Որ սերէն պատրուած՝ (15) զսաւ իրեն հոռակ վախճան :
 Ահա եւ Թոմարան (16), անա՛ Պարիսն (17) : Եւ այսպես
 Անուններովնին ցոյց տուաւ շատ մ'ըստներներ
 Զորոնք վաւայտ սերը խղեց աշխարհէս :
 Միեջղեալ Ռուսիցիս ինձ մի սո մի կ'անուանէր
 Կիները անպէտք եւ անպէտքներն հընդարեւ,
 Դերթէ շընորած սիրտս յուզուեցաւ կարեւոր :
 Ըսի. «Ո՛վ Քերթոյ, կը փախաք խօսի՞ք՝ ա՛ն
 Երկու տուներներուն հետ որ կ'երթան միասին,
 Եւ որոնք հովին հանդիպ թերեւ եմ այդքան :»
 Ըսաւ. «Ըսպասէ՛, եւ երբ մեր մօտը հասնին,
 Յանուն այն սիրոյն որ միշտ զանոնք կը վարէ,
 Խնդրե՛ իրենցնէ եւ պիտի գան ու խօսին :»
 Հապիւ թէ մեր կողմ բշուեցան բոռն այն հովի,
 Թափով գոցեցի. «Ո՛վ հոգիներ տուայտուն.
 Եկե՛ք խօսելու եթէ ոչ ոք (18) կ'արգիշէ :»

Զերդ աղաւնիներ, որոնք իրենց սիրաւուն
 Բոյնին շղձադով, հոգաւաքել, կարողին,
 Օղը ճեղքելով կ'երբան քառիչ բոյներնուն,
 Նոյնպէս եւ ստոնք եղան խուրճէն Դիդէին.
 Եւ այնքան ազդու եղաւ ձայնն իմ սիրայի,
 Որ դաժան օղին մեջէն մեզի դիմեցին:
 «Ո՛վ բարեշնորհ եւ ո՛ր զըքած դու հոգի
 «Որ մեզի կու գաս մութ երեւեմ անցնելով,
 «Երբ կը շրտեմ մեզի արքան Տիգրէի,
 «Մենք՝ որ ներկեցինք աշխարհը մեր առիւնով,
 «Բու խաղաղութիւնդ պիտի խնդրէինք իրեն,
 «Բանգի գրացիր մեր վիշտերուն անախտով:
 «Ինչ բան որ ուզես խօսիչ, շնոր, ո՛ր խօսեմ.
 «Մենք պիտի շրտենք, պիտի խօսինք անվրդով,
 «Բանի որ անա հոյն ալ հիմա կը շրտեմ (19):
 «Երկիրն (20) ուր ծնաց (21) կը սարածուի իր դիրքով
 Ծովափին այն կողմն ուր Բօ գետը կը քափի
 «Եւ հոն կը հանգչի իր օժանդակ (22) գետերով:
 «Սերը՝ որ ազնիւ սիրտին շուտով կը փարի,
 «Սիրահարեցուց զինքն (23) իմ չքնաղ մարմինին
 «Զոր խեղցին կերպով (24) մ'որ կը ծանցէ դէռ ինձի:
 «Սերը՝ որ սիրել կը պարսապրէ սիրունոյին,
 «Հընայեց զիս ալ անոր սիրովը անբաւ,

«Եւ տե՛ս քե ինչպէս ինձ կը փարի սակաւին:
 «Սերը նոյն մահին մեզ երկուքիս ալ սարաւ.
 Կայինան (25) բաժինն եւ անոր (26) որ ապանկեց մեզ:
 Ահա այս խօսերը շրտեցինք սրտաւաքաւ.
 Դս այդ վշտահար շատերներէն շատեմ,
 Խոնարհեցուցի դիմքս այնքան վար եւ ընկճուն,
 Միեկեւ որ Բերքոյն ինձ հարցուց. «Ի՞նչ կը մտածես:
 Պատասխանեցի. «Աւա՛ղ, որքա՛ն փաղքատուն
 Խոնկեր, խորհուրդներ, եւ ի՞նչ շղձամբ, ինչ գորով
 Այս դառը վախճանն եմ պատրաստ երկուքեմ:
 Յետոյ շարքաւ խօսիչ անունը դառնալով.
 «Ո՛վ դո՛ւ, Ծռակե՛ք'սքա, խաղաղութեան սիրային
 Ահա կ'արտաւանդեմ իմ, գրո՛ւ մակրով:
 Բայց այն փաղքատուն հաւաքեալն աւանդին,
 Ինչպե՛ս, ինչ կերպով քոյրսրեց սերն որ ձանձնաւ
 Խրոյսովք գաղտնի ձեր վարման (27) շղձամբին:
 Ինձ պատասխանեց. «Դժբաղդութեան ժամանակ
 «Երջանիկ օրերն յիշեցի մեծ ցաւ չկայ.
 «Այս ճշմարտութեան Ուսուցիչդ ալ ե տեղեկ:
 «Բայց՝ երբ այդքան կը փափայիս դու հիմա
 «Մեր սիրոյն ինձմէ շրտել արեւսն առաջին,
 «Պիտի՛ շտեմ ինչպէս մեկ մ'որ կ'ըսեմ եւ կու լաց:
 «Ժամանցի հաւատ օր մը, մենք մեզ՝ Լանսո-յին (28)

«Բռուն ՚ւ անասնանս սերն կը կարդայինք անկասկած.
 «Զունեինք երկուդ, նոյնպէս էինք ստանձին:
 «Այդ ընթերցումեն ըսեալ անգամ որդըռած,
 «Զիրար դիտեցինք. ո՛հ, դեմքերնիս տոգոյն եր.
 «Իսկ մեզի յաղթողն միայն սա կէտն եր եղած.
 «Երբոր կարդացինք քե՛ս տարածուն համբուրեր
 «Է՛ս փրոնիկին ժրպիտն այնքան փրատուն,
 «Սա՛՛ քոյ յախտան մընայ ինծի առընթեր,
 «Բերանս համբուրեց բոյորովին դողդոջուն.
 «Ի՛նքն ալ եւ գրողն ալ Կաղիօ (29) մը եղան.
 «Ա՛յ չկարդացինք նոյն օրն գիրքէն սերնուն:»
 Մինչ ըսունքներէն մին կ'ըսէր այս պարագան,
 Միւսը կ'աւսատուէր. եւ ես այնպէս յուզուեցայ
 Որ նըռաղեցայ՝ կարծես քե՛ս մահս ըզար ան:
 Եւ ինկայ՝ ինչպէս մեռած մարմին մը կ'իյնայ:

ԵՐԴ Զ.

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԶԱՆԱԿ

Հոս են որկրամոլները՝ կերպերսի մագիլներու հարուածներուն են-
 քարկուած եւ ուր անընդհատ կը տեղայ բուռն անձրեւ. կարկուտ,
 ձիւն: Ժահահոտ տիգ մ'է ամբողջ: Տանդէ հոն կը գտնէ Զեաֆֆօ-ն
 որ հայրենիքին ապագայ երկպառակութիւնները իրեն կը պարզէ,
 նաեւ կը խօսի ուրիշ դատապարտեալներու մասին:

Երբ վերջսացայ յիշողութիւնս բովանդակ
 Որ խաւարած եր՝ տեսնելով վիշտն այն երկու
 Ազգականներուն, որ տարեցոյց անձս հաւանկ,
 Տեսայ շուրջս անբողջ ճորտ սանձանքներ ահարկու,
 Նսեւ նորանոր սանջըռողներ. նոյնն էին
 Ուր ալ դառնայի կամ շարժի՝ նայելու:
 Արդ մեջն եմ երրորդ շրջանակին (1), անձրեւին
 Յախտեալստեւ, անիծեալ, բռուն եւ ստունոտ.
 Միշտ նոյն, նոյն տեսակ որ չփոխուիր քննախն:
 Մեծահաս կարկուտ, ձիւն, ջուր պղտոր, ժահահոտ,
 Այդ խաւարած օդէն ուժգին կը տեղան.
 Հողն ալ տիգը դարձած կ'աւսաբուրէ զարշահոտ:

Զե'նպեո (2), անգութ եւ սոյսկերպն սոյ գազան,
 Շունի պես երեք երախներով կը հաջէ:
 Անոնց՝ որոնք հոն՝ խորը սուզուած կը մնան:
 Այգերն եւ կարմիր, մօրմէն ճարպոտ եւ սեւ է.
 Փորն է շայնակիս, ձեռքերն մագիլ՝ որոնցմով
 Ոգիներն ամեն կը յօշոտէ, կը հերձէ:
 Այսպէս՝ անձրեւէն շունի նընսն ոռնարով,
 Եւ մեկ կողմերին ծածկ ընկնով միւս կողմին,
 Պիղծերն այս քշուտ սեպ կը դառնան փոխ փոխ:
 Զե'նպեո մեծ Որդն (3) երբ տեսաւ մեզ՝ անհազին
 Երախներն բացաւ, մագիլներն ալ ցոյց տարով.
 Կը դողդողային բոլոր մասերն մարմինին՝
 Բացաւ Առաջնորդս ալ զոյգ ձեռքերն՝ շայն թիզով,
 Հող ստաւ գետնէն եւ զոյգ ափերն ալ ընցունե,
 Նետեց սոխասանց երախներուն՝ պծգանքով:
 Նընսն շունի մ'որ կողմողագիւն եւ նըկուն
 Հաշխակ յետոյ կերն որ խածնէ՝ կը հանգչի,
 Եւ լոյ շափելու կ'ունենայ տեղն յարսանուն (4)
 Այսպէս ալ ըրին կենիւները գագրելի
 Զե'նպեո դէին որ հոգիներն կը խաղակեր
 Այնպէս՝ որ խաղաղ կ'ուզէին եւս աւելի (5):
 Եւ մեծ կ'անցնէին, ոտներնու տակ ըստներնէ՝
 Անձրեւէն ընկնեալ, ոռնայնութիւնն եր անոնց

Որ կոխոսէին, մինչ կարծիքն մարմիններ:
 Ամենին ալ գետնն փռուած էին հոն շատնց.
 Բայց մեջերեւէն մեկն (6) որ տեսաւ քե՝ անկասկած
 Կ'անցնէին առջեւէն, խելոյն նստաւ մեջն անոնց
 Եւ ըսաւ. «Ո՛վ դու որ այս դժոխքն ես եկած,
 Միքէ ճանչցա՞ր զիս. քե կարող ես, ո՛ն գիտցիր.
 Դու ծընած էիր երբ դեռ չէի մահացած (7):»
 Պատասխանեցի. «Տառապանքներդ այս գագիր
 Յիշողութեան կը վրտարն փեղ, ուսի՛
 Բեզ տեսած ըրաւս ինծի երբեք չքուիր:
 Բայց ըսէ՛, ո՞վ ես. ինչո՞ւ այսքան քախքալի
 Տեղ մ'է փնտրել, ամենքն, քան զոր սասկազոյն
 Երբ կայ՝ սակայն չկայ այսքանն անողի:»
 Ըսաւ. «Միւսնոյն փաղափէն եմ եւ ու դուն,
 Ուր չիք եւ նախանձն որ կը յորդէ ա՛յ չարիքն,
 Եւ ուր սպրեցայ իր երջանիկ օրերուն:
 Քաղաքացիներդ ալ զիս Զիւս'ֆֆօ (8) կը կոչեն.
 Որկրանդութեան վնասաբեր (9) այս մեղքով
 Տե՛ս քե հոս ինչպէս հալ ու մալ եմ անձրեւէն:
 Բայց միայն ես չեմ, քշուտ հոգի՛ ստունց փոխ
 Միւսնոյն քախքիւն է որ բոլորն ալ ունին,
 Զի նոյնն է յանցանքն:» Ըսաւ, լեց այս խօսքով:
 «Ո՛վ Զիւս'ֆֆօ, ըսի. տառապանքդ որպիսի՛ն

Ճնշուած եւ, տե՛ս, որ արցունքս արդ պիտ' յորդէ.
 Բայց ըսէ՛, զիտե՛ս թէ պատակեալս քաղաքին (10)
 Ռ'ւր պիտի յանգին բընակիչներն եւ մերթ
 Կա՛յ արդարաստե՛ր մը մեքերկին. եւ ինչո՞ւ
 Երկպառակութիւնն հոն սասկօրեկ կը տփռէ:»
 Ըսաւ. «Յե՛տ երկար կըռիւնեալ, վեհերու (11)
 Արիւն պիտ' հոսի, եւ վայրագ (12) կողմն միւս կողմին (13)
 Կորուսներ սաղով պիտի վանե գայն հեռու:
 Բայց յաղորդ (14) կողմն ալ պիտի իյնայ իւր կարգին,
 Պարտուած՝ պարտեալեկ (15) եւ այս՝ երեք տարուան մեջ (16)
 Շընորհիւն հիւնայ երկդիւօրեկ վարդին (17):
 Երկար ժամանակ անկասքը բարձր, փստփն անշեջ,
 Պիտ' ընկնէ (18) միւս կողմն խիստ հարկերով ծանրաստ,
 'Ի արհաւանքեղով զայրոյթ, զանգատ սընտեղ:
 Երկու անձեր կան (19) արդար՝ որոնց չեն անաստ.
 Հպարտանք, նախանձ, ազանութիւն, սա երեք
 Կայծերն են՝ վառած սրտերն անկե՛ հաւաստ:»
 Այսպէս վերջ տուաւ իւր խօսքերուն արտաքել:
 «Բայց, ըսի, կ'ուզեմ որ սառ ուրիշ ալ յուրեր.
 Բարեհաճ եղիւր դեռ խօսելու, թէ՛ երբեք
 Գիտե՛ս՝ թէ ո՛ւր են արժանիքի աշխատեցողք,
 Թեկեա՛յօ-ն նստել Գոտիւնա՛քան եւ Մօսքս,
 Եւ Ռուսիո՛ւն, Անի՛կո եւ ուրիշներ

Որ բարի գործեր կատեցան (20) շատ եւ հիւնս
 Ըսէ՛, երկինքն է արդեօք իրենց մխիթար
 Թէ ոչ՝ դժոխքի շրջակայն են եկրակայ:»
 Ըսաւ. «Այլ մեղքեր զանեմ (21) նեւած են շատ վար,
 Հոգիներու մեջ՝ որպիսի՛ սեւ եւ դժխտ.
 Թէ մինչ հոն իջնե՛ս պիտի տեսնես սոսկաւոր.
 Բայց երբ քաղաքի մէջ աշխարհն (22) երթաս, կը խնդրեմ,
 Յիշեցո՛ւր անունս եւ գոյութիւնս անեւուն:
 Այլ ջունկիւն քեզի ոչ խօսք, ոչ բառ՝ խօսքի դէմ:»
 Խո՛ւժող նայուածքով շրջեց աչքերն սեւեռուն,
 Բիշ մ'ալ նայեցաւ ուղիղ ինծի, զոյսիւր վար (23),
 'Ի ինկաւ տղային մեջ նման ալն միւս կոյրերուն:
 Առաջնորդս ըսաւ. «Ահա ալ եւս չարքանար
 Միկնէս անաւոր զաղուսեմ անեղ զօրութեան (24)
 Այն օրն՝ երբ հնչե հրեշտակաշունչ փողն արդար:
 Հոն (25) իւրաքանչիւրն ունի տնայ իւր դասեան,
 Ուր վերագնե պիտի իւր ձեռն իւր մարմին,
 Եւ պիտ' ըսէ ալն՝ որ կ'որոտայ յաշխատան (26):»
 Այսպէս մեկն անցանք շատերնեւուն, անձեռնիկ
 Գարշաւք խառնուողեկ, դանդաղ գնացով, եւ քիչ մ'ալ
 Հանդերձեալ կեանքին վրայ խօսելով քաջապահին:
 «Ո՛վ Վարդեսս, ըսի. այս քանակներն բռնակալ
 Մեծ վրձնեկ վերջ արդեօք նոյնը պիտ' մնան,

Թե պիտի՝ նուազին կամ սասկանան սակեմն ալ։»
 Պատասխանեց ինձ. «Ինասուքեանդ (27) դիմե, ան՝
 Որ կ'ըսե քե նիւք մ'որքան ըզայ կասարեալ (28)
 Այնքան շա կ'զգայ վայելքն՝ ինչպէս եւ սանջան։
 Կասարեղութեան (29) քեպէտ այս ցեղն անիծեալ
 Չիրևար հասնիչ, բայց կը յուսայ քե փողիկ
 Վերջ եւ ո՛չ առաջ կարող է գայն (30) ըստմալ։»
 Այսպէս փառացիմ շրջապատին եզերքեն,
 Խօսեցով բաներ զորս հոս չըսեցն է զգօն.
 Հաստնիք տեղ մ'ուրիկ վար կ'իջնուի յանրօրէն.
 Հոն եր որ զսանիք մեծ քշնաւին՝ Պոլսոն (31)։

ԵՐԳ. ԼԲ.

Իններորդ եւ վերջին շրջանակ՝ չորս շրջապատ բաժանումներով։
 Առաջին բաժանում՝ Կայիկեան. երկրորդ բաժանում՝ Անդեհեհեան.
 երրորդ բաժանում՝ Պշդումեան. Չորրորդ բաժանում՝ Յուդայեան։
 Այս երգին մէջ Տանդէ պիտի խօսի իններորդ շրջանակին եւ իր
 առաջին երկու բաժանումներուն վրայ։ Իններորդ շրջանակը բո-
 յորովին սառնայատակ է՝ խիստ կարծր, ուր մխրնուած կը մնան
 բոլոր դաւանանքները։ Առաջին բաժանումին մէջ են անոնք որ
 դաւեցին իրենց ազգականներուն։ Երկրորդ բաժանումին մէջ են
 անոնք որ դաւանանքին հայրենիքին։

Թե ունենայի յանգեր խոսքոս, ժանտաւոր,
 Ինչպէս որ պատշաճ էր այն ժամառ խոռոչին (1)
 Որին կը յենուն մեկիւր ժայռերը բոլոր,
 Խոնկերուս նիւրը պիտի՝ փակի վրովին.
 Բայց որովհետեւ չունիմ յանգերն այդ յարևար,
 Ուսի վախով մ'ե որ կ'սկըսիմ իմ խօսքին։
 Չի նկարագրեղ տեղերքին խորն այդ վայր (2),
 Կաստիի նըման ձեռնարկ մը բող չկարծուի.
 Ոչ ալ զործ չեզուի որ պիտի՝ կանցեր հայր կամ մայր։
 Բայց դուք, Տիկիներ (3), որ օգնեցիք Անիիտնի (4)
 Երբ պարսպեց Թեքեն, երգիս եղիք զօրալիզ

Որ իմ ընտելիքն իրականեն չլեղի:
 Ո՛վ աննենեն շատ անիծասարս դուք մարդիք
 Որ հոն եք՝ որնե խօսիչն իսկ է դժուարին.
 Իցիւ թէ ոչխար կամ այծ ծընած ըլլայիք:
 Հագիւ թէ հասանի վարք՝ հորին մեջ մթին,
 Ոսկերուն ներքեւը հսկային, շատ ալ վար,
 Եւ կը նայի եւ դեռ այն բարձրը պատին (5),
 Չայն մը լընեցի. «Անցիւր զգոյշ, հաւերսբար,
 «Որ ներքաններուն սակ չըլլայ թէ կոխես
 «Գրչոյսները քու եղբայրներուն հետ, քշուս:»
 Դեպ ձայնը դարձայ, ինչպէս ստացաւ եւ նոյնպէս
 Ոսկերուն ներքեւ լին մը ստած մինչ յատակ
 Այնպէս՝ որ ջուր չէր ալ ապակի եր կարծես:
 Աւարտիւն մեջ Դանուր ձրեւն ժամանակ
 Այնքան քանձըր փոյ մ'իւր ջուրին վրայ չընթեր,
 Ոչ ալ Տանայիս (6) իւր երկինքին ցոլորին սակ:
 Այնքան ցոլոր եր հոն. նոյն իսկ եթէ զըրորեւ
 Կամ Բիւրդաբանս (7) կամ Թապեռնիք (8) անոր վրայ,
 Ոչ իսկ եզերքէն քրտա՛ն մ'անգամ պիտի չընէր:
 Երեսն այն գործին որ անընդհատ կը կոկոսայ
 Քիթը ջուրէն դուրս, մինչդեռ ըստեղ զեղծիւնին
 Հասկաբաղեղու երազանքով կը խայտայ,
 Ըստեղներն նոյնպէս սուգած են խորն ստին,

Կապուտ մինչեւ հոն (9) աւր անօրոյցն (10) է պարզուած.
 Եւ զերդ սարագիւ կաթիլաթիւնն ակունքին:
 Աննենուն երեսն ալ դեպի վար է դարձած.
 Իրենց քերականներն ստած ցոլոր կը յայտնեն,
 Ինչպէս աջերնին՝ սիրտն անոնց ինքնուր:
 Երբոր դիտեցի ջուրը քոչորսիս քիչ մ'ասեն
 Անցեալ ինչպէս զոյգ մ'այնքան վարած որ զիս
 Մագերն իրարու խառնուած են ու թղթեղին:
 «Ըսե՛ք ինծի, դուք որ կը սեղմուիք կործման կործման,
 Ըսի՛ր ինձի, դուք որ կը սեղմուիք կործման կործման,
 Ըսե՛ք երեսնին երբ դարձուցին դեպ ինծի,
 Արցունքներն որ նախ կախուղ, ինչպէս կ'հոսէին.
 Այդ սաստիկ ցոլորէն կաթիլ կաթիլ ստեղծան
 Թարթիչներուն վրայ՝ ալ աջերն անոնց պիտեցին.
 Փոկ մը վայս վայսի հետ չսեղմեց ընտան պիտեցին:
 Ըսե՛ք ինձի թէ երկու նոյնապէս դեպ դիտեց,
 Կասաղորդենէ անգամայ՝ իրար բաղիւնեցան:
 Ուրիշ (12) մ'որ ցոլորէն ակունքներն եր կորուսած
 Եւ որին երեսն նոյնպէս դեպ վար դարձած եր,
 Ըսաւ. «Է՛ր այդքան աջերդ մեզի եւ յառած:
 «Թէ զիսնալ կ'ուզես թէ այդ երկուքն են ուրիշ.
 «Ըսե՛ք. այն հոյսն ուրիշ կ'անցնի Պիգե՛նցեօն
 «Իրե՛նց (13) եւ Արքայի հայրերուն ալ կայուն են եր:

«Մեկ մօրե ծընամբ. քե Կայինամ ստըողջ հոն
 «Փնտես, չես գտեր ըսուեր մ'այնքան արժանի
 «Ստուարտըողին (14) մեջ սուգունդու՝ այնքան խորն:
 «Սա (15) չե՛ անկիս (16) որին կուրծքը Առքուրի (17)
 «Մեկ հարուածին սակ իր շուքին հետ ծախուած է:
 «Զե՛ սա Զօսա՛ջեան (18), սա չե՛ անյակս ա՛ն որի,
 «Գըլուխը ինծի հեռուն տեսնել կ'արգիշէ,
 «Եւ որին Սա՛ստը Մասք'նօնի (19) է անուն.
 «Թե Թօսանցի ես, ուրեմն զիտցիր քե ո՛վ է:
 «Ռայեա զի երկար ինձ չսխալես խօսիչ դուն,
 «Գիտցիր քե ես եմ Քանիչչե՛օնե սա Բացիւն (20)
 «Կը սպասեմ Գառչ-ին (21) որ ջիւնդուխտ 22 իր գաղուն.»
 Եւ տեսայ հազար դիմեր կապուտ, այդ ցուրտին
 Միակ պատճառով որեւ սարսուռ գայ ինծի,
 Եւ պիտի սարսուռ երբ տեսն յիշեմ սառ յինին:
 Եւ մինչ կ'երթայինք դիպի կեդրունն (23) ստունայի
 Ուր ծանրութիւններն տեսն կ'իյնան անկասկած,
 Եւ յաւերժական մութին մեջ մինչ դողալի,
 Թե ուզելով եր, ճակատագիր կամ դիպում.
 Չեմ գիտեր, միայն երբ մեջն եի գրոխներուն
 Մեկի (24) մը դեմքին ոտով տուի բռնուն հարուած:
 Լալով ինձ աստեց. «Է՛ր կ'ընդոտես կոխոտուն.
 «Եւ գալլոյ երե վրեժը պիտի չտալցնէ

«Մօնք՝ Առեղի ի (25), արդ՝ զիս ինչո՞ւ տանջես դուն:»
 Եւ ես՝ «Ո՛վ Վարդես, ըսի. հոս ինձ ըսպասե
 Որ ես ազատս՝ անոր մասին՝ կասկածես
 Վերջն ոգածիդ չափ ինձ ըշտայել ըսիպէ:»
 Կեցաւ Առաքելորդս. եւ մինչ ըսուերն ուժգնայեա
 Դեռ կը հայնոյեր, դարձայ ըսի ես իրեն.
 «Ո՛վ ես որ այդպէս դու ուրիշներն կ'ըստնես:»
 «Դո՛ւ ով ես որ 'սաւ, Անտեմորեան այս վայրին
 «Կ'անցնիս քարկելով ուրիշներու այտերուն.
 «Ո՛ղջ իսկ ըլլայիր, արարքդ (26) բռնուն եր նորեն:»
 Պատասխանեցի իրեն. «Ողջ եմ ես. եւ դուն
 Հանքաւ մ'ստունդու տեսչը երբ կը կրես,
 Միւս նօթերու մեջ կրնամ դնել քու անուն:»
 Ինձ պատասխանեց. «Հակառակին բաղձաւ ես.
 «Հեռացի՛ր հոսկէ. ցաւերս ինծի կը բաւեն.
 «Այս ճախճախոտին մեջ փառաբանել կարող չե՛ս:»
 Այն ժամանակ զինքը բռնեցի ծոծրակէն
 Եւ ըսի. «Հիմայ անունդ հարկ է որ ըսես,
 Երբ ոչ՝ քեզ մ'իսկ չեմ ձգեր այս մագերէն:»
 Ըսաւ ինձ. «Նոյն իսկ բոլոր մագերս աչ փնտես,
 «Եւ իջեցունես գրոխիս աչ բիւր հարուածներ,
 «Ոչ պիտի ըսեմ, ոչ աչ յայտնեմ ք' ո՛վ եմ ես:»
 Եւ արդեն իսկ ձեռքս մագերսն անցունցեր,

Ես եւ փոքուցեալ եմ շատ մ'աչ, եւ մինչ ես
 Կ'ողնար դեպի վար սեւեռեղով խւր աչեր,
 Ուրիշ մը գոչեց. «Այդ ի՞նչ ունիս դու, Պոֆֆա (27)
 «Ի՛նչ, կըզակներուդ բաղխիւններն աչ քեզ քաւ չե՞ն
 «Որ կ'ողնաս. ո՞վ քեզ կը սանջի, ո՞ր սասմաս:»
 «Աչ եւս չեմ ուզեր որ դու խօսիս, ըսի ՚րեն,
 Ո՛վ դժխեմ մասնիչ. հախառակ քու իղձերուն,
 Զըշմարիտ յուրեր պիտի սանխեմ եւ քեզիս:»
 «Հեռացի՛ր, ըսաւ. պատեալ ինչ որ ուզես դուն
 «Բայց երբ դուրս ելնես, անոր (28) մասին աչ խօսի,
 «Որ այնքան պատրաստ չեզունով մասնեց իմ անուն:»
 «Ձեռնասցիներուն դրամն ան հոս կ'արսասուռի.
 «Կրնաս պիտի՞ ըսել. Ես՝ Տա Տուա՛նուն (29) հո՛նեմ տեսայ
 «Ուր կը գոյման մեղաւորները՝ ստուռ:»
 «Եւ երբ հարցունեն քեզի ք՝ ուրիշ հոռն ո՛վ կայ,
 «Օ՛ն, քովըդ դարձիր եւ Պեֆֆա՛նուն (30) տես՝ որիս
 «Լիզը սրդոցեց եւ զըխասեց Զիօնի՛նցս:
 «Զիսաննի Սոջանեհուն (31) ե կ'արծեմ հոն, քիչ մ'անդին
 «Կանեղոն-ի (32) հետ, Թիպաշեհ-ն (33) աչ քովն ի վեր,
 «Որ քացաւ Զայեհն և միկնդեալ քունի մեջ ելին:»
 Եւ մեկն արդեմ իսկ անկի ելնի հետացեր,
 Երբ ծակի մը մեջ տեսայ երկու հաս ստուած,
 Այնպէս՝ որ մեկին գլուխը միւսին գլխարկ մ'եր:

Եւ նօթաբեմե ինչպէս որ մարդ խածնէ հաց,
 Եղնայիս ակուններն անցուց վերինը միւսին,
 Հոն՝ ուր ծոծրակին հետ ուղեղն է միացած:
 Աւելի տարբեր չեր գայրոյթն այն մոլեգին
 Որով Տիդիոս (34) կրծեց քունի՛րն Մե՛նդիպպ-ի (35)
 Ինչպէս սա կ'ընէր գանկէն մինչեւ ծոծրակին:
 «Ո՛վ դու (36), որ պղպեղ գազանօրէն՝ կ'ստալի
 Քու ասեղաբխեղ կերածիդ վրայ կը ցուցնես
 Պատճառն քեզ ինձ, այն պայմանով որ, ըսի,
 Եք՝ իրաւունքով ե որ դու զիկնը կ'ստես,
 Զանցեցո՛ւր ով ըղբայր եւ այն մեղքն որ գործեց ես,
 Վերն՝ աշխարհի մեջ քու հասնուցանող տալ ես,
 Եքե այն (37) որով արդ կը խօսիս՝ չցորեաց:

ԵՐԳ. ԼԳ.

Իննեորդ եւ վերջին Երջանակ: Շարունակութիւն երկրորդ բաժանումին եւ երրորդ բաժանումն որ է Պօղոսեան: Տանդէ կը լսէ նոյն ինքն կոմա Ուկոյիմօ-է թէ ինչպէս ինք եւ իր զաւակները բանաստեղծութիւն ի կուսականի առարկային մէջ մեռան անօրոքեմէ: Յետոյ Վիլգիլիոսի հետ կ'անցնի Պօղոսեան բաժանումը որ կը գտնուի բարեկամներու դաւանան դասապարտեալները: Կը խօսի եղբայր Ալպէնիկօ-ի հետ: Սա կը պատմէ բերրոյին թէ ինչպէ՛ս հոն կը գտնուի ճէնովացի Պոստմա ս'Օռիա-ն որին համար Տանդէ կը հաւատէ խօսակցիին թէ ան տակաւին մեռած չէ:

Բերանը վերցուց այդ մեղաւորն ժամէ կերէն,

Եւ արքունեցաւ մագերովն խակ գրդուխին՝

Որին ետէի մասը կրծեր եր արդէն:

Յետոյ ըստաւ. «Ուրեմն կ'ուզես՝ որ կրկին

«Պատմեմ վիշտս անյոյս, մինչ՝ չըխօսած, եւ ասիայն

«Լոկ վրան խորհեղով միտքս կ'ընկնի վշտագին:

«Բայց եթէ խօսեմս պիտի ըրան սերմ՝ միայն

«Վասնամբարեղու դաւանանն այս զոր կրծեմ,

«Խօսիլս ՚ւ արտատուքս պիտի տեսնեմ միանգամայն:

«Թե ո՛վ եւ դու, կամ՝ թէ ի՛նչ կերպով, չգիտեմ,

«Եկած եւ այս տեղ. բայց ուշադիր քո շեշին,

«Եւ՝ Փորեկեսացի ըրադդ անվրեպ կը կարծեմ:

«Դու պէտք է ղիտնա՛ս թ՝ եի եւ՝ կոման Ուկոյին (1),

«Իսկ սա է արհի եպիսկոպոսն Ռուճանէ՛նի.

«Արդ շե՛ թ՝ ինչո՛ւ այս կերպ կեցած եմ կողմին:

«Հարկ չե՛ հոս կրկնել թէ եւ անոր վասոյի

«Խորհուրդներուն զոն՝ վստահեղով կուրաբար,

«Ձեռք ինկայ, յետոյ մեռայ, արդէն է յայտնի:

«Բայց այն՝ զոր անշուշտ չես իմացած մինչ այս վայր,

«Այսինքն թէ մահս որքա՛ն եղաւ անգրքին,

«Լսե՛ եւ ճանչցիր թ՝ ասեղութիւնս է արդար (2):

«Լուսամուտս մը ետ, ներսի կողմէն զնտանին

«Որ խէ պատմատով Սովի Աշտակ կը կոչեն,

«Եւ ուր ուրիշներ դեռ հարկ է որ բանաստեղծին,

«Իրեն բացումս քոյց տուած եր ինձ արդէն

«Շատ լուսիններ՝ երբ տեսայ երազ մը դաժան,

«Որ ապագային փողը պատնեց իմ աչքին:

«Սա (3) քրուեցաւ ինձ որ իբրեւ պէտ, իբր իշխան,

«Գայլն ու ձագուններն (4) կը հաղածեր դէպի շեռ (5)

«Որովն Բիզագին (6) տեսնել կարող չէ Լուսնա-ն:

«Կը վանեի նիհար քաղերով (7) ժիր խօսաւոր,

«Որունց շարքերուն առջեւ դըրած եր արդէն

«Կուսական ներս հետ Սիգիսմունդ-ներ եւ Լամբուսի-ներ (8):

«Հայրն ու զաւակներն (9) ալ իրենց այդ կարճ վագին

«Յոգնած կը թուէին. կը տեսնէի կողերնին
 «Կարծես յըզըխուած անոնց (10) սուր սուր ժանկիքն:
 «Երբոր արթնցայ յաջորդ առտու՝ կանուխին,
 «Իրենց բռնին մեջ շեցի շացն աղեկեզ,
 «Զսա՛կներուս որ մօսս եին եւ հաց կ'ուզէին:
 «Ո՛հ, շատ անգուք ես եթէ արդէն յուզուած չես,
 «Խորհեա՛լք ք' ինչ բան իմ սիրտիս մեջ կը խօսէր.
 «Եւ եթէ չես շար, ալ ի՞նչ բանէ կ'աւսասուես:
 «Արթնցեր էին արդէն եւ ժամն ալ մօտ էր
 «Որ սովորաբար կը քերէին մեր պարեհն,
 «Մինչ խրա՛հանջիւրն (11) իր երագովն անդոններ:
 «Ու շեցի դաժան աշտարակին ներքեակն
 «Գտնուիլը դուռին. եւ գա՛կներուս աջս ուղղած
 «Անոնց դիմերուն նայեցայ շուն՝ դատնօրհն:
 «Ձեի արտասուէր. ներսս այնքան փար էր հօրած.
 «Կու շային անոնք. եւ Անսէշիկիս՝ Հա՛յր, ըստս,
 «Ի՞նչ ունիս, ինչո՞ւն այդպէս մեզի ես յառած:
 «Սակայն չըլացի, բան մ'ալ չըսի 'րենց բնաւ:
 «Թե՛ այդ ամբողջ օրն եւ թէ յաջորդ գիշերին,
 «Մինչեւ միսս արեւն աշխարհի վրայ ծագեցաւ:
 «Հազիւ թէ աղօտ մի հառապայք, այն մօրին
 «Յաւոտ բանսին մեջ քախանցեր էր կողմնակի,
 «Չորս դիմերու վրայ, տեսայ պատկերն իմ դիմին:

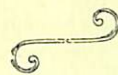
«Դստըն յուզուեալ երկու ձեռքերս ալ խածի.
 «Եւ սակայն անոնք կարծեալք թէ ուտեալ
 «Տեսնէն էր զիս մզած, ոտքի ելան յանկարծի
 «Ի շային. Հա՛յր, մեզի նըռաւզ ցաւ մ'է եթէ դու
 «Մեզ ուտել ուզես. դո՛ւն այս խեղճոյն եւ տկար
 «Միտերը մեզի տոնիր, արդ դո՛ւն մերկացո՛ւ:
 «Զայնցի ինկզկնես որ վիշտերին չաւելնա՛ր.
 «Այն օրն, յաջորդ օրն անխօս էինք մնացեր.
 «Ա՛յ անգուք երկիր, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ չբացուեցար.
 «Արդէն իսկ չորրորդ օրին էինք մեկն հասեր,
 «Կա՛սօ ոտքերուս մօտ փռուեցաւ, եւ այնպէս
 «Որ ըսաւ. Հայր իմ, ինչո՞ւն ինձի ջես օգնէր:
 «Եւ հոնեղ մեռաւ. 'ւ ինչպէս դու զիս կը տեսնես
 «Տեսայ մի առ մի իյնալն անոնց երեքին
 «Հինգ եւ վեցերորդ օրերուն մեջ. յետո՛յ՝ եւ,
 «Արդէն կուրացած խարխալեցի դիակնին,
 «Եւ մահերեւեկ վերջն ալ կանչեցի երեք օր.
 «Յետոյ ճօրութիւնս յաղքեց սակայն իմ վիշտին (12):»
 Եւ այս շեղով դարձուց աչքերը շրնոր,
 Անցուց ակուններն քշուտ կառախն կրծեղու
 Որ կարծր եղաւ, ինչպէս շունին է ուտոր:
 Ա՛յ Բիզա, աղաւթ եւ նախասինք մարդերու
 Այն չմտաղ երկրին ուր Սիւն հնչէ Իսաղեան.

Եւ զի դրացիներդ դանդաղ են քնդ պատժելու,
Թող շարժին հիշեան Է՛ւ Գաբուայա-ն, Կոռնո՛նա-ն (13)
Եւ բող թուռք մ'ըջան գնաքերսան Ը՛նեօ-ին,
Որպէսզի քու մեջ անեն անհաս խեղդի ան:
Ինչու որ երբ ըսեն քե կոնսն Ուկոյին
Մասնեց անոցներդ, դո՛ւ, պիտի չի որ այրպիսի
Կերպով մ'յանձնէիր զաւակներն ալ ա՛յ խաչին:
Ո՛վ դու նոր Թեքե (14), հասան խրեց դեռասի
Անմեղ կ'ընծայիր Ուկո՛ւչեօ-ն (15) եւ Պոլիսի՛ դա-ն (16)
Նաեւ միւս երկուքն (17) որ այս երգով յիշեցի:
Մենք յառաջացանք դեպի այն վայրն (18) ուր այնքա՛ն
Խոսիւ կը պատէ սառնամանիքն ուրիշներ
Որ ո՛չ քե վար՝ այլ, ետեւ (19) ծռած կը մընամ:
Սրսաւումն անգամ հոն արսաւունք չներեր.
Յաւն ալ անգեղի հանդիպելով աչքին վրան,
Հուսկ ներս կը դառնայ որ աւելցնէ սանջանքներ:
Այսպէս սուսցին արցունքներն կսպ կսպ կ'ըջան
Եւ յօնքին սակի խոռոչն անբողջ կը ղեցնեն,
Բխրեղի շինուած երեսնոցի մը նըման:
Թեպէս իմ երեսս ալ աչքետի պտղ գուրսին
Ընդարեւացած եր, ճիշդ ինչպէս որ կը բերի
Մարմնի մ'այն մասն որ կոչս կապած է արդին,
Սակայն թըռեցաւ ինձ քե քանի մ'զգացի,

«Ո՛վ Վարպէս, ըսի՛ւ շարժողն ո՛վ է այս քանին.
Միքե չե՞ մարած հոս վարն անեն գոյորշի:»
Ինձ պատասխանեց. «Եւրս պիտի հասնինք այն վայրին,
Ուր քու խակ աչքերդ քնդի պիտի՝ սան պատասխան, ...
Տեսնելով պատճառն (20) որ այս շարժումն այդ շունչին »
Մինն այն ջարհեան որ պտղ փոսին մեջ կը մնամ
Աղաղակեց. «Ո՛վ այդքան անգութ հոգիներ,
«Որոնց տուած է երբալ վերջինն հանգրուան.
«Վերցուցիք դեմքիս վրային այս կարծր ֆոդեր
«Որ քիչ մը ժայթքեմ ցաւն որով սիրսս կը ղեցուի,
«Քանի արցունքներդ սակաւին չեն ստեր:»
Ըսի. «Թե կ'ուզես որ արդ օգնեմ յիրաւի,
Ըսե՛ քե ո՛վ ես. եւ երբ քնդ ճախոյիտեմ,
Թող սառնոյցին խորն երբալ ինձ ալ վիճակի:»
Այն ասեւ ըսաւ. «Աղպեռի՛կօ (21) եղբայրն եմ.
«Չարի պարսեզին պտուղներէն ա՛ն եմ ես,
«Որ փոխան քուզի անս արեւս կ'ընդունեմ:
«Օ՛, ըսի անոր. ուրեմն դո՛ւն ալ մեռած ես:»
Ինձ պատասխանեց. «Բընաւ շունիմ գիտութիւն
«Հոն՝ վերն աշխարհի մեջ մընացած մարմինեւ:
«Այս Պտղունալայրն ալ ունի այն յատկութիւն
«Որ շատ անգամներ հոգիներն հոն կը գործին,
«Մինչ Ատրոպե-ն (23) դեռ չէ տուած մըղունն իշնապուն:

«Որպէսզի ըզաս առաւել եւս յօժարին
 «Բերեղու դիմիս սա արցունքներն բերեղեաց,
 «Դիցցի՛ր, մասնութիւն մ'հագիւ ք' ըրած է հոգին,
 «Ինչպէս եւ ըրի, իսկոյն սասան մը կու գայ
 «Կը խշէ մարմինը զոր կը վարէ. միեջեւ որ
 «Անոր ժամանակը բոլորի, ըրամայ:
 «Իսկ հոգին կ'իյնայ այսպէս կերտուած պաղ մի հոր.
 «Գուցէ դէռ վերն ալ կ'եր'ւայ մարմինն ըստերին
 «Որ տէ՛ս, կը դողայ ետիս ստեղծ անաւոր:
 «Պէտք է զինք ճանչնաս քե ընդ վար գաս սակաւին.
 «Պռա՛նֆա տ'Օռի՛ւ-ն(24) է որ բանտուած է այսպէս,
 «Եւ շատ տարիներ անկէ ի վեր կ'հոգովին:»
 «Կարծեմ քե, ըսի, անա դու զիս կը խաբէս.
 «Բանգի սակաւին կ'սպրի Պռա՛նֆա տ'Օռի՛ւ-ն,
 «Կուտէ, կը խընէ, ֆնամայ, հապուի մարդու պէս:»
 «Մայրաքանդակ-ին փոսին մեջ վերն, ըստ ան,
 «Հոն՝ ուրեղ կայուն ձիւքը կ'եռայ մշտովին,
 «Միքէլ Ծանֆէ՛-ն ալ չէր հասած երբ տ'Օռի՛ւ-ն
 «Դեւ մը դրաւ իր տեղ, մեջովն իր իսկ մարմինին,
 «Նոյնպէս եւ իր մեկ ազգականին (25) վասշրուեր,
 «Ան՝ որ մասնութիւնն ըրաւ անոր հետ միասին:
 «Եւ հիմայ ուրեմն, երկնցուր ձեռքդ, ինծի բեր,
 «Եւ բա՛ց իմ աջեմ:» Բայց չբացի, եւ այնպէս

«Որ խոստմանազանցուն իրեն համդեպ պարկեշտ եր(26):»
 Այ՛ ճեղուացիներ, մարդեր սընած այդպէս
 Անեն բարբերե եւ զի անեն տրասով.
 Ուրեմն ինչո՞ւ դուք չեք վրաստուած աշխարհէս:
 Զի Ռօւսանէս-ի անեմեն չար ստուերին (27) ֆով
 Գայ ձեզմէ միմն (28) որին հոգին կը քշի
 Կոկիսոսին մեջ իր գործերուն պատճառով,
 Միեջ երկիրի վրայ մարմինն անոր դէռ կ'սպրի:

ԵՐԴ ԼԳ.

ՎԵՐՋԻՆ ԵՐԳԸ ԴԺՈՒՔԻՆ

Վերջին շրջանակին այս վերջին բաժանումին մէջ, որ է՝ Յուդայեան բաժանում, կը գտնուին իրենց բարեբարներուն դաւանանողները՝ ծածկուած Կոկիսոսին սառնամանիքով: Հոս է Լուչի՛մէոս-ն (Արուսեակ) որ կէս կուրծքով դուրս կը ցցուի սառնալիներէ: Տանդէ կը նկարագրէ անոր հրէշային երեւոյթը՝ երեք գլուխներով եւ երեք բերաններով: Մէջտեղի բերանով ան կը սանջէ եւ կը յօռնէ Յուդա Իսկարիովսացին: Միւս երկու բերաններով՝ Բուսոսը եւ Կասիոսը: Եւ մինչ Վիրգիլիոս կը կառչի Արուսեակին կողքին անցնելու համար երկրագունդի կենդրոնէն անդին, Տանդէ ալ կը կառչի Վիրգիլիոսի վիզին: Յետոյ Վիրգիլիոս գլխիվայր կը շրջի միշտ Արուսեակին կառչած. եւ այսպէս երկու ֆերթողները վերել-
 քով մը կ'անցնին միւս կիսագունդը ուր՝ մութ ֆաւայրէ մը հոսող առուակի մը՝ Լիթէ՝ կարկաշին հետեւելով կ'անցնին այդ նոյն ֆաւայրէն եւ կը հեռանան դժոխքէն:

«Դժոխքի արփային դրօշակներն ահա տե՛ս,

Մեզի կը դիմեն (1), ըստ Վարդեսըս ինծի.

Բայց դեւերդ նայե քե որոշեղ (2) կարո՞ղ ես:»

Երբ մեր կիսագունդը գիշերեղ ըսիրսի,

Կան երբոր փռչե քանձրոր մըշուշ մը սախա,

Հորհաւարձ ջաղացք մ'ինչպե՛ս հեռուն կ'երեւի,

Այնպէս այն ասեմ հսկայ շէնք մ'ինձ երեւցաւ.

Հոյի՛ն պատճառով Առաջնորդիս հուսկ ետին

Գացի կծկրուիլ. ա՛յդ ապաստան չկար քնաւ:

Արդե՛ն հոն էի, ո՛ր կը սոսկաւ սախաին,

Հոն ուր սառնալոյծն ասեմ ստուերներն կը ծածկէր.

Ապակիի մեջ կարծես շիւղեր ըլլալին:

Ունակ՝ պառկած եմ, ունակ՝ ցըցուած դէպի վեր.

Մին զըշուխին փրայ, ուրիշ մըն ալ ոտքերուն,

Մեկն ալ իւր աղեղ՝ դեմքն ոտքերուն դարձուցեր:

Երբ մեմք բաւական յառաջացակ՝ դէպ հեռուն,

Ուր ինծի ցոյց տալ հաճոյ եղաւ Վարդեսիս,

Արարածն (3) որ երբեմն այնքա՛ն գեղատուն,

Մեկ կողմ փայտեցաւ իմ առջեւեւ, կեցուց զիս

Ըսեղով. «Ահա՛ Տիրի՛ն եւ տեղն այն ահա՛,

Ուր անհրաժեշտ է որ արութեամբ դու զինուիս:»

Թո՛ւ ինչպէս այն ասեմ եւ շնչանեղձ ստեղայ,

Մ' հարցներ ընթերցող, եւ չեմ զըրեր, վասնզի

Ունէ բարբառ անբաւական պիտ' ըլլայ:

Բայց ես չեմուս եւ ոչ ալ ողջ մընացի.

Իմացողութիւն քե քիչ մ'ունիս, ալ խորհե՛

Թե ինչ եղայ երբ մեկին՝ միւսին գուրկ էի:

Արփան այդ վայրին աղետաւոր եւ դժնէ,

Սառնամանիքին դուրս ցցուած եր կիս կուրծքով.

Կրնամ բաղդասուիլ հսկայի մ'հետ եւ գուցէ

Բանք քե հըսխաներն անոր մեկն մի քեռին քոյ.
 Ուրեմն խորհե քե այդ ամբողջն ի՛նչ կ'ըլլայ
 Երբոր բաղդասուի աջիքն փոքր իր մի մասով:
 Երբեք չքնաղ որքան սգեղ ե հիսնայ,
 Եւ իր Հասարակն դեմ քարծաղաց իր յօնեք,
 Ուրեմն հարկ ե որ ամեն չարիք իրեք գայ:
 Օ՜ զամանակիք անեղ որ ինձ կ'երեւեր,
 Երբ երեք դեմքեր (4) տեսայ իր իսկ զըշխմին.
 Մեկը սուսցիկն որ քո՛րոյին կարմիր եր.
 Իսկ մեկայ երկուքն որ քոյերեքն կ'եղնիին,
 Դուրս կը գցուէին մեջտեղին մեկն մի ուսի,
 Եւ երեքը մեկ կը միացնէին զագարնին:
 Աջակողմեանին գոյնն եր ճերմակ՝ դեղինի.
 Չախակողմեանն ալ նմանութիւն ճիշդ ունէր
 Անոնց որ կու գան հոնկի ուր Նիլն կը հոսի:
 Իւրաքանչիւրին տակին մեկ մեկ քեռ կ'եղնէր,
 Այնքան մեծ՝ որքան այդ բոցունին (5) եր յարմար.
 Ես բընաւ այդքան մեծ սուսգաս չեմ տեսն.
 Չունէին փետուր. սակայն անոնց ձեռն եր յար
 Եւ նման ջղիկի. կը շարժէին խիստ քափով,
 Այսպէս համեղով երեք հոյիք անդադար:
 Կոկիսոնն ամբողջ կը ստեղծէր այդ բունն հով.
 Վեց աչքով կու շար եւ իր երեք դունչերէն

Կը հոսէր արցունքն արիւնախառն շորձունքով:
 Մեկն մի քերանով քակի մը պէս ուժգնօրէն
 Ակուններուն տակ մեղսւոր մը կը մանրէր,
 Որով կը սանջէր երեքը մեկ անգամէն:
 Առաջիկողմեանին համար խածուածքն ոչինչ եր
 Բաղդասուսի կրած հարուածներուն մագիլի.
 Մերք քիկունքն ամբողջ մորքը միսէն կը զատէր:
 «Վերի այդ հոգին, ըսաւ Վարդեսս, որ ունի
 Գլխաւոր սանջանքն՝ Իսկարիոսն ե Յուդան.
 Գլուխը քեռնէն ներս, ոտներն ալ դուրս՝ կը շարժի:
 Միւս երկուքն՝ որոնք զըշխմին դուրս կախ կու տան,
 Ան որ կախուած ե սեւ քերանէն՝ ե Բրուսոս (6).
 Եւ տես քե ինչպի՛ս կը զաշարի շեղեալ:
 Սա՛ւ ալ որ այնքան մարմնեղ կը բուի ե Կասիոս (7):
 Սակայն կ'սկըսի անս մոռը զիշերին (8).
 Հարկ ե որ մեկնիկն զի ամեն ինչ տեսնէ հոս:»
 Իր ուզած կերպով վաքքընէցայ իր վիզին.
 Ինքն ալ որոշեց տեղն ու ասեմը յարմար,
 Եւ երբ բացուեցան դարձեալ քեռերն անագին,
 Մագոս կողերուն կտուցեցաւ ան ուժգնաբար.
 Յետոյ սարե սար անցաւ եւ խիստ մագերուն
 Մեջէն անցնելով ստունակոյտէն իջաւ վար:
 Երբոր հասանք հոն ուր կոր մասը կողերուն

Կը շինուի սգորին այն մասեն որ է հաստեղ,
 Վարպէսը ճիգով եւ սագնացով մը՝ խակոյն
 Գլխիվայր դարձաւ (9), զրուխը դրսււ ռսֆին տեղ,
 Վերէյք մ'ընողի նըման մագին (10) կառչելով.
 Կարծեյի դարձեալ դառնալ զըժոխին այն անեղ:
 «Էաւ կառչե վիզիս, զի այսպիսի սանդուխով
 Մ'այսքան չարիքե ա՛յ հեռանալ պիտի չա՛ն է:»
 Ըսաւ ուժասպառ մարդու նըման հեռալով:
 Յետոյ դուրս ելաւ քարածայռի (11) մը ծակէ.
 Զիս ալ լուսնոց եզերֆին վրայ ապաւեր.
 Եւ ին մօտս եկաւ զգոյշ եւ գերծ վստիգի:
 Եւ ես կարծելով թէ ինձ պիտի երեւեր
 Լուսնիքեռնն այնպէս՝ ինչպէս որ էր նախապէս (12),
 Նայեցայ, տեսայ ռսֆ'երն ուղղած դեպի վեր:
 Թէ ո՛ր սասիճան տառապէցայ սագնացիս,
 Թող խորհին անոնք որ ընձունել կարող չեն
 Թէ ո՛րն էր այն կէտն (13) որով անցած էի ես.
 «Ռսֆի եղ, կանգնե՛, ըսաւ Վարպէսս ա՛յն ասեն.
 Երկար է ուղին եւ զընացին է դժուարին.
 Եւ կիս-երորդին (14) Արեւն (15) հասած է արդին:»
 Մեր զտեղած տեղն պաշտաստիան չէր բնաւին,
 Այն տարածութիւն մ'ստորերկրեայ իբրեւ,
 Ուր յոյսն էր աղօտ իսկ խորհուրտն էր գեթին:

«Նայի քան դուրս ելնէս այս խորհուրտն անդունդէ,
 Ո՛ր վարպէտ, ըսի, ռսֆի կանգնած իրեն մօտ,
 Ազատե՛ արդ զիս սրխաւակէ. բացարե՛
 Թ' ուր է ստունալոյծն (16) եւ գլխիվայր ինչպէ՛ս հող
 Միտնաւած է ան (17). 'ւ ինչպէ՛ս այդքան ֆիչ ժաւեն
 Արեգակն անցաւ երկնոյն ստաւօտ (18):»
 Ըսաւ. «Կը կարծես դեռ զտեղի կենդրոնէն
 Անդին՝ ուր երկիրն այդպէս ծակող ահաւոր
 Որդին մագերտն էս կառչեցայ ուժգեղեկէ:
 Հոն էի՛ր՝ քանի վար կ'իջնէինք. բայց երբոր
 Շրջեցայ, անցար ա՛յն իսկ կէտն դու անդին
 Ուր կ'երթան ձգուիչ ծանրութիւնները բոլոր:
 Երկնախաւարի այն մասին (19) տակն ես՝ որին
 Ներհակ երկինքի կիսագունդը՝ (20) բոլորապէս
 Կը ծածկէ այն մեծ ցանափն (21) ուրտեղ (22) սպաննեցին
 Մարդն (23) այն որ ծընաւ եւ ապրեցաւ անարատ:
 Դըրած ես ռսֆերդ վոյրիկ գունճի (24) մը վըրան
 Որին ներհակ կողմն է Յուդայեան շրջապատ:
 Հոս ստաւօտ է երբ հոն մուրն է իրիկունս:
 Եւ այս Որդն որին մագը սանդուխ մ'ինձ եղաւ,
 Իր առջի դիւրին մեջ հոն ցցուած է դեռ ան:
 Այս կողմէն (25) էր որ երկինքէն վար գորեցաւ.
 Եւ երկիրն որ հոս դուրս էր ցցուած նախապէս,

Անկէ վախճաշուն ծովը (26) իրեն փող ըրաւ.
 Եւ խուժեց դէպի մեր կիսապունդն. եւ սցապէս՝
 Որդին խոյս ջըռած աւեն ձգեց վիինն այս խոր,
 Եւ որով կազմեց Լեռն (27) որ ահա կը տեսնես:
 Տեղ մը կայ հոն վարն (28), Բեղգեքուդէն հեռաւոր
 Այնքան՝ որքան իւր գերեզմանն հոն (29) կ'երկարի.
 Ան չտեսնուիր, այլ գոյուքիւնը սնոր,
 Կը յայտնէ կարկաչն ստուի (30) մ'որ հոն կը քափի
 Ժայռի մը ճեղքէն զոր աւն կրծած է սողէն
 Իր ընթացքին մեջը վայրահալ, խորհուղի:»
 Առաջնորդս եւ ես հուսկ այդ ծածուկ ճախքացին
 Անցանք՝ դառնալու հաւնար սրայծառ աշխարհին.
 Եւ քիչ մ'հանդիպին իսկ չանցունեցող մեր միտքին,
 Սկսանք վեր ելնել, ես՝ երկրորդ, աւն ստալին.
 Այնպէս որ տեսայ հրաշալիքներ որ հեռու՝
 Կըլոր բացուածքէ մ'երկիւնքին մեջ կ'երեւին.
 Հոնկէ դուրս անցանք սասդերն կրկին դիտելու:

Թարգմանեց՝

ՀՐԱՆԴ ՎԵՀԱԿՐՕՆ

Վ Ե Ր Ջ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ե Ր Գ Ա .

(1) Հաւանականաբար ներշնչուած եղեկիսս բա-
 գաորին հետեւեալ խօսքերէն. «Իմ օրերուս կիսուն՝
 գերեզմանին դռնները պիտի երբամ»: (Նաայի, Գլ.
 ԼԸ. 10) Նոյնպէս իր Convito-ին մէջ Տանդէ մարդկային
 կեանքի կեսը 35 տարին կը համարէ (IV, 23): 1300ին՝
 յորում կը ձեռնարկէ Դժոխքի ուղեւորութեան դիւ-
 ցագներգութեան՝ ինք 35 տարեկան էր: Գործողութիւնը
 կը սկսի 1300ին՝ Մարտ 24 եւ 25 լուսնային գիշերը
 որ Ահագ Ռեքարն էր, նաեւ դարազլուխ 1301 տարիով
 քստ ab Incarnatione տոմարին որ Ֆիռեհնցի մէջ է.
 ուրիշ տեղեր կը կիրարկուէր այն ատենները: (2)
 Մարդկային է հոգեկան մոլորեալ կեանք: (3) Վա-
 յելքի լեռը: Նոյնպէս ակնարկում Գողգոթային որ է
 նշանակ փրկութեան: (4) Մոռ անտառը՝ մոլո-
 րեանց շրջանը: (5) Արեւը՝ որ Տանդէի ժամանակ մո-
 լորակ կը կարծուէր: Այլաբանօրէն՝ Աստուած: (6) Կը
 կարծուէր թէ սիրտին խոռոչացեալ մասը ընդունա-
 րանն էր բոլոր զգացումներու: (7) Մոլորեանց համ-
 բան: (8) Ըսել կ'ուզէ թէ բովնտի վեր կ'ելներ՝ դէպի

աջ: Բնագիրին բառական բարգմանութիւնը պիտի
ըլլար՝ *այնպես որ անշարժ ոսփս միշտ վար կը մնար*: Ինչ-
պէս իրաւամբ դիտել, կոստայ Artaud de Montor,
այսպիսի հատուածներու մեջ չէ՝ որ կը փայլի Տան-
դէի հաննարը: (9) Այլաբանօրէն՝ Շոալյութիւն: Նո-
րագոյն մեկնիչները յովազին մեջ կը տեսնեն Ֆիռնեցի
քաղաքը՝ ծննդավայր Տանդէի: (10) Գարուն՝ յորում
արեւը կը մտնէ խոյ համաստեղութեան մեջ (21 Մարտ)
որ կը համապատասխանէ ներկայիս Յոյ կենդանա-
կերպին: Հիները կը կարծէին թէ Ադամի տեսած ա-
ռաջին եղանակը գարունը եղած ըլլայ էս թէ աշխարհ
այ այդ եղանակին ստեղծուած է: (11) Այլաբանօրէն՝
Հպարտութիւն, Փառասիրութիւն. ըստ նորագոյն մեկ-
նիչներու՝ Ֆռանսան ուր երբեմն ապաստանեցաւ Տան-
դէ: (12) Այլաբանօրէն՝ Ազատութիւն. ըստ նորագոյն
մեկնիչներու՝ Հռոմ քաղաքը: (13) Յուլիոս Կեսար:
Վիրգիլիոս 26 տարեկան էր երբ Կեսար սպաննուե-
ցաւ: (14) Յուլիոս Կեսար 30 տարեկան էր երբ Վիր-
գիլիոս ծնաւ: (15) Ննեաս՝ որ Տրովադայի պատերազ-
մէն յետոյ Լատիոն ապաստանեցաւ էս հիմնեց Իտա-
լիան: (16) Խորհրդանշան բանաստեղծութեան: Տանդէ
այս կերպով ուզած է անմահացնել Լատին բանաս-
տեղծը: (17) Մտահորական կեանքին հեղինակը: (18)

Էգ գայլը՝ Ազատութիւնը: (19) Այս մարգարէութիւնը
խիստ այլաբանական է էս միւնչէն օրս գրէրէ անբա-
ցաորելի: Ըստ ոմանց՝ Քերծեն Can grande della
Scala-ն է՝ տէր Վեռօնա քաղաքին էս որին մօտ ապաս-
տանեցաւ Տանդէ: Ուրիշներ՝ կ'ենթադրեն Ugucione
della Fagiola-ն՝ ազգական Տանդէի կնոջ՝ ձեմմա-ի
էս որ նշանաւոր պետ էր Կիպելինեաններու, դաշնա-
կից նաեւ Can grande della Scala-ի էս որ մեռաւ
Բատուաի պաշարումին ամեն (1319): Ուրիշներ՝ կը
կարծեն թէ Տանդէ կ'ակնարկէ Քրիստոսի գալուստին,
կամ Պապի մը, քագաւորի մը, պետի մը որ պիտի
վերականգնէր հռովմեական կայսրութիւնը, փառքը,
փրկելով Իտալիան իր ջարիքներէն: (20) Այս տողը
սուսանել էս կը մթագնէ Քերծէին մարգարէութիւնը:
(21) Վոյսկեաններու քագոհի զոր Վիրգիլիոս երգած
է իր Ննեականին մեջ (Գլ. XI): (22-23) Տրովադացի
խիստ գեղեցիկ երիտասարդներ որոնք կողք կողքի մե-
ռան Վոյսկեաններու դէմ մղուած պատերազմին մեջ:
(24) Թագաւոր Հռոմտոյեանց, խօսեցեալ Լավինեա-ի՝
դուստր Լատինոս քագաւորին: Ննեականի զլխաւոր
դիպացներէն մին որ մեռաւ Ննեասի դէմ մղուած
կռիւնին մեջ: Լավինեա վարձքը պիտի ըլլար այդ կռի-
ւէն յաղթական ելնողին: (25) Դժոխքէն: (26) Նրկորդ

մանք հոգեւոր մահն է: Նաեւ Յայտնութեան գիրքին մէջ՝ *Եւ պիտի ուզեն մեռնիլ եւ մահը պիտի փախչի անոնց-մե* (Գլ. IX. համար 6): (27) Քառարան: (28) Պեաղ-ռի՛ջէ՝ սիրոհին Տանդէի զոր այսպէս ուզած է ան-մահացնել: Պատշան է հոս մեջքերունը ընել Տանդէի ուրիշ մեկ յիշատակութեան՝ իր Vita Nuova-ի մէջ. «Յոսամ քէ այս երանեալ կնոջ համար պիտի ըսեմ բաներ որ ոջ որի համար ըսուած չէ: Տա՛ր ինձ Աստ-ուած այն շնորհը որով կարողանայի տեսնել իր սիրե-լին՝ Պեաղռի՛ջէ-ն փառասորեալ՝ որ պիտի նայի անոր որ օրհնեալ է բոլոր դարերու մէջ:» Biagioli կ'ըսէ քէ Երկնային Տեսարաններու Պեաղռի՛ջէ-ն խորհրդանշան է Իմաստասիրութեան. ուրիշներ՝ նշանակ Շնորհի, հո-գիի, կրօնքի, եկեղեցիի եւյն. (29) Աստուած: (30) Զա-րը՝ մոլորեանց փորձանքներն են. չարագոյնը՝ երկնա-յին պատիժներն են: (31) Դժոխք է Բառարան: (32) Ս. Պետրոսի դռուը քէպետ Արքայութեան մուտքի նշանակ է, սակայն Տանդէ զայն կը գետեղէ Քառա-րանի մուտքին, որովհետեւ իրեն կերտած երկինքը երկու դռու ունի. մին՝ Դժոխքինը, միւսը՝ Քառարա-նինը որմէ անցնելու է Արքայութիւն երբայու համար. զի Տանդէ կ'ուզէ որ մարդկութեան ամենեկն անմեղ անհատի մը հոգին անգամ անցնի Քառարանէն:

(1) Ննեաս: (2) Աստուած: (3) Վիրգիլիոս իր Ննե-ականով երգեց նաեւ Ննեասի դժոխք իջնելը, Ելիսեան գաշտերը յատկացուած միայն դիւցազներու եւ առա-քինի մարդերու: (4) Ննեասի կատարած ուղեւորու-թիւնը Դժոխքի եւ Ելիսեան գաշտերու մէջ: (5) Ննե-ականը զոր Վիրգիլիոս գրեց Օգոստոս կայսրի պա-հանջով: (6) Պողոս Առաքեալ: (7) Լիմպոսի մէջ զըտ-նուած հոգիներ որ ոջ Դժոխքի են դատապարտուած ոջ ալ արժանացած Արքայութեան. ըստ Լոմպա՛ուտի-ի՝ ակնարկութիւն Պետրոս առաքեալի սա խօսքերուն. «անոր խոստման համեմատ կը սպասենք նոր երկնից եւ նոր երկրի (Բ. բողոք ընդհ. Գլ. Գ. համր. 13): (8) Պեաղռի՛ջէ: (9) Ոմանք՝ արեւը. ուրիշներ՝ Արուսեակը: Հասանօրէն՝ ո՛րեւէ աստղ: (10) Ակնարկում իր անձին՝ զի Տանդէ միշտ յուզեալ կէանք մ'ապրեցաւ, մինչեւ իսկ հայրենիքէն փախստական: (11) Լուսնային եր-կինքը: (12) Կոյսն Մարիամ, Երկնային ողորմութիւն: (13) Երկնային յոսատու շնորհ: (14) Տանդէ աջացաւ տառապելէ յետոյ բուժուած ըլլալով իրեն պաշտպան ընտրած ըլլայ սրբունի Լուչի՛ա-ն որ աջացաւի պաշտ-պան սրբունին է: (15) Նշանակ հայեցական կէանքի:

Լաբանի աղջիկը՝ կին Յակոբ Նահապետի: (16) Նոյն ինքը՝ Տանդէ: (17) Որ տուա ինքզինքը աստուածաբանական ուսումներու: (18) Ոմանք՝ Ախերոն գետը. ուրիշներ՝ մօր անտառը: (19) Մին՝ Պեազուի՛ջէ՝ նշանակ Երանոսբեան: Երկրորդը՝ կոյսն Մարիամ՝ նշանակ Երկնային Ողորմութեան: Երրորդը՝ Լուչիա՝ նշանակ Երկնային յօսատու Շնորհի: (20) Տանդէի շնորհուած Արքայութեան ուղեւորութիւնը: (21) Պեազուի՛ջէ: (22) Բլուրին վերելքը որմէ կասեր եր եգ գայլին ազգած սոսկումէն:

Ե Բ Գ Դ .

(1) Այս երբեակը կը պարունակէ Երրորդութեան խորհուրդը այնպէս՝ ինչպէս կ'ըմբռնէ Տանդէ. այսինքն՝ Իմաստութիւն, Զօրութիւն, Սեր: (2) Տարբերը, հոգեղէն եակները, մարդկային հոգին որոնց սկիզբը եւ վախճանը յանդիմանականութիւնն է. այս եր Արիստոտելի վարդապետութիւնը: (3) Այս երեք երբեակներուն մէջ խտացուած են կրօնքի եւ աստուածաբանութեան սկզբունքները եւ հիմքը՝ զիրար ամբողջացնող աստիճանաւորումով: (4) Հրեշտակներու երրորդ դաս մը Տանդէի հանճարին ծնունդն է: Կ'ենքաղբէ քէ Արուսեակին իր Աստուծոյն դեմ ապստամբութեան ատեն

գտնուած ըլլան հրեշտակներ որոնք ձեռնպահ մնալով սպասած ըլլան Ելքին՝ յաղթական կողմին յարեյուհամար: Ասոնք վատերն են որոնց համար Տանդէ յատուկ տեղ մ'որոշած է Դժոխքին մէջ, արտայայտել ուզելով Երկջոտներու, վատերու հանդէպ իր ունեցած խորշանքը: Այս պարագան նշանակելի է որովհետեւ Տանդէ իր ատենի քաղաքական անցքերուն մէծ բաժինով մասնակցած է: Ահաւոր վրիժառու անոնցմէ որոնք ձեռնպահ, չեղոք կը մնան երբ հայրենիքը իւրաքանչիւրէն զոհաբերում մը կը պահանջէ: (5) Ապրելու սահմանուած վայր մը՝ Դժոխքին մէջ, ուր ոչինչ կը տեսնեն: (6) Արքայութիւնը: (7) Քաւարանը: (8) Ուրիշ տեղ մ'ալ կրկնած է այս տողը (Երգ Ե. տող 23): Լուռ մնալու հրամայողական այս ձեռք առաւել եւս կը շեշտէ դատապարտեալներու վիճակին դառնութիւնը: (9) Շատեր ենթադրած են քէ Տանդէ կ'ակնարկէ Կղեստիանոս Ե. Պապին որ 79 տարեկան՝ հրաժարեցաւ. բայց իր խօսքերէն այնպէս կը հասկցուի քէ այդ անձը Տանդէի ժամանակակից եւ իրեն ալ ծանօթ Էղած ըլլայ. ուրեմն հաւանական է քէ ձերմակ Կուէյֆեան մ'Էղած ըլլայ որ Ֆիռենցէն անիշխանութենէ ազատելու համար իրեն առաջարկուած դերը մերժած ըլլայ, ինչպէս մերժած էր Corregiano de Cerchi: Ենթադրութիւնները եւ

կարծիքները չեն կրցած վեր առնել այն բողբ գոր Տանդէ ուզած է ձգել այս անձին անունին վրայ: (10) Սատանաները: (11) Որոնք իրենցմէ յիշատակ մը չբողոցին կամ տեսողականութիւն ունեցող գործ մը չարտադրեցին: (12) Գետ դիցաբանական՝ երգուած Հոմերոսէ, Վիրգիլիոսէ: (13) Մարմինը չմեռած է տակաւին չզատուած: (14) Մարմինը մեռած է արդէն իսկ դատապարտուած: (15) Անօգնական: (16) Կ'ենքադրէ թէ հոգիները որ մարմինէն բաժնուելով կ'երբան դատուելոս, ունին ձեռք է գոյն: (17) Քառուս հոս կը ներկայ ոչ միայն իբրեւ Դժոխքի դարանոր նաւավար այլ է ապստամբ հրեշտակներէ մին որ միայն դատապարտուած հոգիները կը լիսադրէ: (18) Բնագիրին մէջ ոմանք կը կարդան *rende*. ուրիշներ՝ *vede*. Ֆրանսերէն բարգմանութեանց մէջ՝ *tant que les branches n'ont pas rendu*. նաեւ՝ *jusqu'à ce que la branche ait rendu la dernière*.

Ե Ր Գ Ե .

(1) Զագարածէն է Տանդէի դժոխքը որ մեկ շրջանակէն միւսին աստիճանաբար կը նեղնայ: (2) Որդի Արամազդի է օրենսդիր Կրետէի է որ իւր իմաստութեանը համար դժոխքի գերագոյն դատաւոր նշանակ-

ուեցաւ. ուրիշներ՝ սատանայ մը որպիսին էր Քառուս, Պղոտոն էապն: (3) Կ'ըսեն՝ մեղքերնին. կը լսեն՝ դատապարտութիւննին: (4) Մինովսի հրամանները գործադրող սատանաներէ: (5) Մինովս կ'ուղղէ այս հարցումը որովհետեւ մեղապարտներու առաջնորդները պետք էր որ սատանաները ըլլային: (6) *Facilis descensus Averni* «Դիւրին է իջնել Դժոխք»: (Ննեական Գլ. VI): (7) Բառական կրկնութիւնը երկու տողերու (Երգ Գ. տող 95) որ կը խտացնէ երկնային հրամանի մը գործադրութիւնը. այսպէս՝ Վիրգիլիոս նախ կը սանձահարէ Քառուսը է այս անգամ այլ Մինովսը: (8) Ուրիշ տեղ մ'այլ ըսած է՝ «Հոն ուր Արեւն կը լուսնայ»: (Երգ Ա. տող 60): (9) Յիսուսի հոգին աւանդած պահին տեղի ունեցած երկրաշարժէն յառաջ եկած ժայռանեղր: Այս նամբայէն է որ Տանդէ Վիրգիլիոսի հետ կ'անցնի Լիմպոսէն է կու գայ այս շրջանակը: (10) Բնագիրը երկու կերպ կարդացուած է. մին՝ *Sugger dette*. միւսը՝ *Succedette*. այս վերջինս կը նշանակէ «որ յաջորդեց.» իսկ *Sugger dette* կը նշանակէ «դիեցուց» ինչ որ համապատասխան է արեւնացի զօրավար Քոնոն-ի պատմածին թէ՝ Շամիրամ մայրն էր Նիւսի որին սիրահարելով կինը եղաւ: Սակայն *Daunou* Ֆրանսացի պատմաբանը կ'ըսէ թէ արեւնացի զօրավարը

կը սխալի, Պէյբու-ի դոհստը՝ Աբուսա-ն շփոթելով Շամիրամի հետ, ինչ որ պատճառ կը նկատէ Տանգէի ալ շփոթումին: Lombardi կ'ընդունի Succedette, զայն մեկնելով իբր տաղաճախական պահանջ: Քա՛նօվա-ի էղբայր՝ Մինդօ-ի Եպիսկոպոսը էն արքա Ֆոթրոննա՛րօ Ֆետեռի՛ջի, Բատուաի համայնարանին դեր-մատենապետ՝ կ'ընդունին Suggeste. (11) Բաբելոնի Սոնյ-բանը: (12) Դիդէ: (13) Սիրահարեցաւ, ենեասի: (14) Սպարտաի Մենեյաս քագաւորին կինը որ առեանգ-ուելով Պարիսէ պատճառ դարձաւ Տրովալայի պատե-րագմին: (15) Անպարտելին Աքիլլէս՝ որին գերեզմանին վրայ Յոյները՝ Երուսա-ի էն Պրիամ-ի աղջիկին Պոլի-սենա-ի երակները բացին որովհետէն Աքիլլէս անոր սիրահարած էն ամուսնացած էր: (16) Առաջին ասպետ Բոյորշի Սեղանին, քեռորդի Marc de Cornouailles քագաւորին էն ասոր կնոջ՝ Yseult քագոհին տար-փածու զոր սպաննեց նոյն ինքն քագաւորը՝ անոնց յարաբերած ժամանակ: (17) Պրիամի որդին որ առե-անգեց Հեղինեն: (18) Աստուծոյ ակնարկելով՝ քանի որ իրենց սիրելի չէր Աստուծոյ անունը տալ: (19) Բնաւ ջգադրող հովն է (տես վերը՝ տ. 31): Վերը՝ (տ. 92) տիեզերքի արքայէն Տանգէի համար խնդրուած շնորհի մը այս կերպով հատուցումն է, որով այդ բնաւ

ջգադրող հովը պահ մը կը դադրի: (20) Ռավեննա քա-ղաքը որ հիմայ Բօ-ի գետաբերանն է, բայց որ Տանգէի ժամանակ ծովէն երեք հազարամէրր հեռու էր: (21) Խօսողն է Ֆոանջէ՛սքա տա Ռի՛մինի, դոհստը Ռավէ՛ն-նա-ի՛ տէր՝ Կոնի՛տօ տա Բօյէնրա-ի: (22) Բատուե՛նօ, Բատե՛ննա գետերը էն ասոնց մօտ՝ Բօ-տի-Բոնիմա՛նօ գետը: (23) Բա՛օյօ Մալաքէ՛սքա, էղբայրը Լանջի՛օրքօ Մալաքէսքա-ի: (24) Ահա քէ ի՛նչ կերպով էն ինչո՛հ սպաննուեցաւ Ֆոանջէ՛սքա: Սա ամուսնացած էր Լան-ջի՛օրքօ Մալաքէ՛սքա-ի որ տգէղ, կաղ էն տձեռ էր. իսկ էղբայրը՝ Բա՛օյօ՝ գեղեցիկ՝ բարեկամ, հրապո-րիչ: Տագր էն նոս իրարու կը սիրահարին: Օր մը՝ սի-րային զիրք մը կարգացած ատեննին (Բոյորշի Սեղա-նի ասպետական առանգավայրերէն Lancelot du Lac-ի հատորը) Լանջի՛օրքօ վրայ հասնելով միեանոյն հար-ուածով կը սպաննէ երկուքն ալ: Կը պատմուի քէ Ֆոանջէ՛սքա-ն խարդաւանքով ամուսնացուցած էն Լան-ջի՛օրքօ-ի զոր Բա՛օյօ-ն կարծած ըլլայ Ֆոանջէ՛սքա: Այս պարագան է անշուշտ որ Տանգէի ներշնչած է ներողամտութեան ոգի մը հանգեալ երկու սիրահարնե-րուն էն կ'ոհգէ որ «ջգադրող հովը» դադրի: (25) Եղ-բայրասպաններու վայրը՝ դժոխքի մէջ: (26) Ամուսինը՝ Լանջի՛օրքօ: (27) Զիրար կը հասկնային բայց կը վա-

բանին արտայայտուելու, ինչպէս պիտի յայտնուի յետագայ տողերուն մէջ: (28) Լանսո տիւ Լաք աւանդակային հերոսը որ սիրահարեցաւ ժընիւվո, բագոհին: Այս է աշօրինակ հատորներ այն ժամանակի սիրահարներու նախասիրած ընթերցանութիւնն էր: (29) ժընիւվո-ի է Լանսո տիւ Լաք-ի սիրային յարաբերութեանց միջնորդ:

ԵՐԴ 2.

(1) Երրորդ շրջանակ կատարած անցքը տեղի ունեցած է իր նուազուն վիճակին մէջ՝ ուրեմն անգիտակից: (2) Երեքվիսեան շուն որ ըստ դիցաբանութեան դժոխքին պահապան էր կարգուած. հոս՝ սատանայ մ'է: (3) Նկատելի է թէ Տանդէ սատանաներուն յանախ կուտայ գազանի է և որդի երեսոյքներ՝ ո'չ առանց պատճառի: Օձը, սողունները, նիւաղային կերպարանքով գազաններ, որդեր կը պաշտուէին ամենահին ժամանակներէ: Այսպէս են Տանդէի դժոխքին մէջ Քառուն, Պղոստուն, Լուչիֆէռ, ինչպէս է Ծննդոց Գիրքին օձը, Նայի մարգարէին որդը, (Դ. 66, համար 24) Յայտնութեան գիրքին Բազմագլուխ գազանները, էն. էն.: (4) Որկրամոյներուն անյագ տենջանքով սպասումը՝

նմանողաբար բաղցած շուներուն: (5) Ոչինչ լսելու համար այդ հաջիւնէն: (6) Չիա'քքո: (7) Թե՛ իրարու ժամանակակից էին: (8) Չիա'քքո՝ յերկարածոյ մականուն՝ աղաւաղեալ ձէ և մը «porco» խոզ բառին. է աշտգես կոչուեցաւ իբր նշանակ որկրամոյներուն: Սա՛ իր ժամանակին համբաւաւոր էր թե՛ իբր որկրամու է թէ իբր հարուստները շողորորոտ է աղքատները անգոսնող: Սակայն Ֆոարիչէ'լլի կ'ըսէ թէ այս յորջորջումով ընտանիք մը գոյութիւն ունի Ֆիուենցէի մէջ: (9) Վնասակար առողջութեան, պայծառ իմացականութեան: (10) Ֆիուենցէ որ Սեւերու է ձերմակներու (երկու իրերատեաց կուսակցութիւններ) ձեռք կը տուայտեր: (11) Պաշտօններու, դիրքերու տիրանայու համար: (12) Վայրագ կողմը՝ ձերմակներն են որոնց պետն էր Վիե'ռի-տե Զե'ռքի, հարուստ բայց ոչ ազնուական շառաւիղէ. վատասիրտ է վայրագ: (13) Միւս կողմը Սեւերն են որոնց պետն էր Քո'նսօ Տօնա'քի, ոչ մեծահարուստ բայց ազնուատոմ: Երկու կողմի ընտանիքներու փոխադարձ նախանձը պատճառ էղաւ նախ բնակչութեան երկպառակտումին, յետոյ բռնութեան, արիւնահեղ կռիւներու: 1301-ի այս յուզումնային շրջանին էր որ Շառլ տը Վալուա, քաղաքը Սեւերուն հետ գրաւելէ յետոյ շատերու հետ արսորեց

նաեւ Տանդէն: (14) ձերմակները: (15) Անէերը: (16) Տանդէ կ'ըսէ «արեւի էրեք շրջաններ» որ է՝ 1300 ի մարտ ամիսի ամբողջական յոստինեն՝ յորում տեսիլքն ունեցաւ, մինչեւ 1302 ի սպրիլը երբ ձերմակները սրտաքտուեցան: Սա 25 ամիսներու շրջան մ'է՝ մինչեւ արեւի երրորդ շրջանին սկսիլը: (17) Վոնի իակիոս Ը. պապը որ 1294 եւ 1303 իշխեց, մերք անկողմնակայ, մերք փոփոխական կամ անտարբեր, կամ վարանոտ, ուստի երկգիւմօրէն կը տարութերէր երկու կոսակցութեանց մէջ, ինչ որ piaggiare բառով կ'արտայայտուին Ֆիռենցէի մէջ էւ որով կ'ուզուի հասկնայ մեկը՝ որ ցամաքին էւ բաց ծովերու միջեւ կը գտնուի: Ոմանք ալ Շառլ տը Վալուա-ն կը կարծեն: (18) Սեւերու կոսակցութիւնը պիտի տիրապետէ: (19) Տանդէ կ'ակնարկէ ինքզինքին էւ իր բարեկամին՝ Կոսի'ոս Քավայ-բա'նթի-ի: Իսկ Տի'նո Քոմբանէի կ'ըսէ քե՛ ԿոսեՖեանները Հռոմի արքունիքին մօտ ունեին դեսպաններ որոնց խորհուրդներուն ջէին անսար: (20) Հանդեպ ուրիշներու բայց ո՛չ հանդեպ Աստուծոյ: Հեզմակնօրէն գործածուած է «Բարի» ինչպէս նաեւ վերը՝ «արժանիքի տեր»: (21) Ֆատինա'բա տէյլի Ուպե'ոքի որ ինկած է դժոխքին հերետիկոսներու շրջանակին մէջ՝ երգ ժ: Իսկ Թեկեա'յօ Ալտօպուա'նտի էւ ձիա'բօքօ

Ռոսպիքօ'ջի՝ ինկած սողմականներու շրջանակին մէջ՝ երգ ժԶ: Իսկ Մօ'սքա տէ Լամպե'ոքի՝ ինկած է խռովութիւն սերմանողներու շրջանակին մէջ՝ երգ ԻԸ: Առի'կօ ձիանոսնա'րի-ի մասին ուրիշ տեղ յիշատակութիւն չէ ըրած: (22) Երկրագունդ որ քաղցրահեշտ է բաղդատմամբ դժոխքին, հակառակ երկիրի վրայ տիրող տոնայտանքներու: (23) Վերնոտութեան, յոսնոտութեան վիճակ: (24) Չարի բշնամին՝ Յիսուս էւ գալուստը: (25) Քաղցրահեշտ աշխարհը՝ երկրագունդը: (26) Վերջին դատաստանի վնիւր: (27) Արիտոտեւեան իմաստասիրութիւնը: (28) Թե՛ հոգին միանալով մարմինին, սա աւելի կատարեալ վիճակ մը կը ստանայ: (29) Երանելիներու կատարելութիւնը: (30) Կատարելութիւն՝ որ դժոխքի դատապարտեալներուն յոյսն է. այսինքն՝ վերջին դատաստանին օրը միանալ մարմինին էւ ստանալ ներդոսութիւն: (31) ԿոսինիՖօ'ոքէ ինչպէս էւ Առքօ տը Մօնթօ. կը կարծեն քե սա Պղոստոսն ըլլայ՝ դրոսած յաջորդ շրջանակին պահապան ուր ազահներն էւ մսխողներն են ինկած: Սակայն Պղոստոս առահել էւս այլաբանական պատկերացում մ'է քան քե դիցաբանական պաշտում՝ հին Հռովմայեցիներու մօտ:

ԵՐԳ ԼԵ.

(1) Իննեբորդ շրջանակ: (2) Պտղոմեան դրոսթիսն որ կը համարէր երկիրը կենդրոն տիեզերքի. հետեւաբար՝ իննեբորդ շրջանակը որ երկիրի կենդրոնն էր կ'ըլլար նաեւ կենդրոն տիեզերքի: (3) Մոսսաներ: (4) Որդի Արամագդի եւ Անտիոպի. բանաստեղծ: Ահանդոսթիսնը կ'ըսէ թէ սա՝ իր երգերով եւ մոսսաներու օգնութեամբ կ'ըլլան լեռին քարերը վար գլորեցոյց եւ պարսպեց Թեբէ քաղաքը: (5) Հորին շրջապատը. Տիդէ-ի մխրնոսած վայրը: (6) Տօն գետը: (7) Լեռ՝ Թօսքա՛նա-ի Կառֆանեա՛նա կոչոսած տեղը՝ Լոսքա-ի մօտ: (8) Լեռ՝ Սկանտինաւիոյ մէջ: (9) Մինջէս կողերնին եւ ոչ թէ դեմքերնին ինչպէս ոմանք կը մէկնեն. որովհետեւ դեմքին վրայ միայն ամօքը չէ որ կը նկարուի այլ նաեւ ուրախութիւն, դառնութիւն, եւն. Տանդէ չէր կրնար անգիտանալ եւ բացատկան ըլլալ: (10) Vergogna, ոմանք «ամօք» իմաստով կը մէկնեն փոխանակ «ամօքոյք»ի: (11) Ֆայտեռօ՛ն-ի տէր եւ իշխան. Ֆիռե՛նցէ քաղաքէն ազնուական՝ Ալպեռօ-ի երկուս որդիները՝ Ադէքսանդր եւ Նաբոլեոն: (12) Քամիջջիօ՛նէ տա Բացցի՝ որ քիջ վարը պիտի յայտնէ ինքզինքը: (13) Ալպեռօ-ի երկուս որդիները՝ Ադէքսանդր

որոնք իրենց հօր մահէն յետոյ զիրար սպաննեցին: Իրենց այս արարքին համար Տանդեական պատիժն է յաւիտեան իրարու փարած մնալ, անընդհատ կռուելով Կայենեան այս շրջապատին մէջ: (14) Հեգնականօրէն՝ gelatina փոխանակ ghiaccia infernale-ի. (տ. նաեւ տող 118): (15) Փոկով սեղմուածի նման իրարու փարած զոյգը: (16) Մօստոսք՝ որդի Մեծն Բրիտանիոյ Առթիւս քագաւորին որ տեղեկանալով թէ իր որդին կ'ուզէ զինքը սպաննել, կանխեց եւ մէկ հարուածով սպաննեց Մոստոսքը: (17) Թագաւոր Մեծն Բրիտանիոյ: (18) Ֆօքա՛ջջիա Քանջէլիե՛ռի՝ Բիստոյացի ազնուական որ սպաննեց իր հօրեղբայրը: Այս միջադէպէն ծնունդ առաւ Սեւերոս եւ ձերմակներու պառակտումը: (19) Ֆիռե՛նցէ քաղաքէն որ նմանապէս սպաննեց իր մէկ հօրեղբայրը: (20) Քամիջի՛օնէ - տա - Բացցի - տէ - Վալտա՛նօ որ մատնութեամբ սպաննեց իր մէկ ազգականը՝ Ուպեռօդի՛նօ: (21) Վալտա՛նօ-ցի ազնուական՝ ձերմակներու կոսակից որ Բեան-տի-Թռե-Վի՛նէէ-ի գղեակը յանձնեց Սեւերոս՝ կաշառակերութեամբ: (22) Բաղդատելով իր արարքը Գառնի-ի գործած մատնութեան՝ ինքզինքը այդ պատիժին արժանի ջնակտեր: (23) Անդենորեան շրջապատ: Անդենոր՝ Տրովադացի իշխան որին վերագրեցին քաղաքը Ֆոյներոսն յանձնած ըլլալու մատնութիւնը, թեպէտ Որատիոս կը պատմէ թէ ան միայն խորհուրդ տուած ըլլայ յանձնել Հեղի-

նեն՝ պատերազմ մը արգիլելու համար: (24) Պօ'քա տեյի Ապպա'դի որ դիտումնաւոր կերպով Կոռէյֆեաններու կորսնցնել տուաւ Մօնք Աբեռ-դի-ի նակատամարտը: (25) ձակատամարտ Կոռէյֆեաններու եւ Կիպէյինեաններու միջեւ: Ասոնք էին Ֆիռե'նցե-ի Սեւ եւ ձերմակ կոսակցութիւնները: (26) Խօսողը կը փորձէ յիշեցնել Տանդէի թէ հոն ուր աստուածային հրամանը եւ օրենքը կ'իշխեն եւ կը պատժեն, Տանդէ իրաւունք չունի այդ պատիժը սաստկացնելու, քանի որ ողջ մարդիկ միայն աշխարհի վրայ կրնան պատժել: (27) Պօ'քա տեյի Ապպադի որ Մօնք' Աբեռ-դի-ի նակատամարտին մէջ Կիպէյինեաններէ կաշառուելով կտրեց Կոռէյֆեաններու գրօշակալիբին ձեռքը որին իբր հետեւանք այս վերջիններս խոհապի մատնուեցան 4000 հոգիի կորուստ մը տալով: (28) Պոսօ'ջօ-տա-Տոնե'ռա՝ վարը յիշուած: (29) Քոհմօ'նացի: Կիպէյինեաններու կողմէ սա պիտի արգիլէր Շառլ տ'Անժոն-ի բանակին Իտալիա մուտքը: Սակայն տա-Տոնառա կաշառք ստանալով բողոքց Ֆռանսական բանակին անցքը: (30) Աբբա Պեքքա'ռիա՝ ներկայացուցիչ պապին՝ Ֆիռենցե-ի մէջ: Դաւադրեց ի վնաս Կոռէյֆեաններու՝ ի նպաստ Կիպէյինեաններու. դաւադրութիւնը երեսն էլեւելով զըլխատուեցաւ: (31) Կիպէյինեան ազնուական որ Կոռէյֆեաններու մատնեց իր կոսակցութիւնը: (32) Մալան քաղաքէն ազնուական որ Սարակինոսներու

մօտ ներկայացուցիչն էր Մեծն-Կարոյոսի: Խորհուրդ տուաւ Սարակինոսներուն յարձակիլ Ֆռանսական բանակին վրայ երբ սա՝ կիրներուն մէջն էր. այս եղաւ Ռօնարվօ-ի համբաւաւոր նակատամարտը որին մէջ մեռաւ Ռօլան: (Օռլանտօ Ֆռօնիօ'զօ, դիւցազներգութիւն Առիօ'սթօ-ի): (33) Թիպպալտե'յի տէ Մանֆրետի՝ ազնուական Ֆայենցա քաղաքէն որին դուռերէն մին գիշերով բացուեցաւ. Ֆռանսական բանակին առջեւ. բանակին հրամանատարն էր Մեսիո. ժան տը Բա: (34) Տիդէոս եւ Մենայիպպոս՝ երկու ակոյաններ որոնք Թեբէի պարիսպներուն տակ զիրար սպաննեցին. բայց Մենայիպ առէի առաջ մեռնելով Տիդէոս բերել տուաւ անոր գլուխը եւ վրեժը յագեցնելու կատաղութամբ կրծեց: (35) Il teschio e l'altre cose. Բառացի՝ «գանկը եւ միւս բաները». այսինքն՝ գանկը եւ յարակից մասերը: (36) Կոմս Ռեկոյինօ: (37) Լեզուն:

ԵՐԳ ԼԳ.

(1) Ազնուական Բիզա քաղաքէն եւ Կոռէյֆեան մը (Conte Ugolino della Gherardesca) որին միացաւ Ռոննիէ'ռի արքեպիսկոպոսը. (Ruggieri degli Ubaldini di Mugello) բայց սա՝ նախանձ, ատելութենէ մղուած՝ որովհետեւ կոմս Ռեկոյինօ նախապէս սպաննած էր Ռոննիէ'ռի-ի մէկ բողոք, ամբաստանեց կոմսը

իբր հայրենիքի մատնիչ, բանտէ տոհմ երկու որդի-
ներուն (Կատո Եւ Ռեկոնցիո) Եւ երկու բռններուն
(Անսէյմո Եւ Պոլիպա) հետ. բանտին բանալիներն
այ նետէ տոհմ Աննո գետը: Ռեկոյի՛նո անոնց հետ
մեռաւ. բանտին մէջ՝ անօրութենէ: (2) Բնագիրն է՝
E saprai se m'ha offeso. բառական՝ «պիտի գիտնաս
քե ինձ վնասեց.» Գոհանսերէն՝ Tu sauras si ce monstre
a mérité ma haine. նաեւ՝ Et tu sauras s'il a droit à
ma haine. (տ. նաեւ Գլ. ԼԲ. տող 134): (3) Ռոհնիէ՛ռ-ի
արքեպիսկոպոսը: (4) Ինք, որդիները Եւ բռնները: (5)
Սան Ճոնիա՛նո լեռը՝ Լոռա-են չորս մղոն հեռոս: (6)
Յոգնակի առոհմով: (7) Բիզացիները: (8) Նրէք ազգե-
ցիկ ընտանիքներ որոնք միացած էին Ռոհնիէ՛ռ-ի-ի:
(9) Քիչ վերը՝ «Գայլն ու ձագոսկներ»ը: (10) Փածե-
րուն: (11) Տանդէ կ'ենթադրէ քե Ռեկոյի՛նո-ի նման
որդիներն ու բռններն այ երազած ըլլան: (12) այս
տողը Տանդէի մեկնիչները երկուքի բաժնած է. ոմանք
կը կարծեն քե Ռեկոյի՛նո անօրութենէ կերած ըլլայ
զառակները. ուրիշներ՝ քե Տանդէ ըսէյ կ'ոսգէ քե վիշ-
տին չըրածը անօրութիւնը ըրաւ՝ այսինքն՝ մեռաւ:
Շատ մը պարագաներ կան այս վերջին մեկնութեան
ի նպատ: (13) երկու կողմակներ Աոնո-ի գետաբե-
րանին մօտ: (14) Բիզա քաղաքը կը նմանցնէ Թեբէ-ի
որ հռչակասոր էր հոն գործուած ոնիրներուն համար:
(15) Ռեկոյի՛նո-ի որդին: (16) Ռեկոյի՛նո-ի բռն: (17)

Կատոո՝ որդին, Եւ Անսէյմոնցիո բռնը: (18) Պողոմ-
եան շրջանակ որ այս անունը կ'առնէ Եգիպտոսի
Պողոմայիս բագասորէն որ սպաննեց Պոմպեոսը՝ իրեն
բարերարը: Տանդէ այս շրջանակը յատկացուցած է
անոնց՝ որ դաւանանած են իրենց բարերարներուն:
Լամպա՛նոի կը կարծէ քե սա՝ Ս. Գիրքին մէջ յիշուած
Սիմէոն Մակաբայեցիին փեսայ՝ Պողոմայիսն է որ
սպաննեց իր քահանայապետ աները նաեւ երկու ազ-
գականները: (19) Տես՝ երգ ԼԲ. տող 37 ուր դատա-
պարտեալներուն դէմքերը դեպի վար են ծռած, մինչ-
դեռ հոս՝ գլուխնին դեպի ետեւ՝ քամակակոր: (20)
Դժոխքին կեղրոնը մխրնուած Տիդէ-ին քեները, որ է՝
Արոսեակ որ Աստուծոյ դէմ ապստամբութենէն յետոյ
սատանայ եղաւ: (21) Այպեռի՛կո Մանթոէ՛տի՝ ազնո-
ւատոհմ իշխան Ֆաենցա-ի որ իր ծերութեան մէջ
կրօնական սքեմ ընդունելով մտաւ Եղբայր հեշտակեաց
(Cavalier gaudente) կարգը: Գժտուած ըլլալով իր շատ
մը ազգականներուն Եւ մերձաւորներուն հետ, օր մը,
հաշտութեան պատրուակով զանոնք կոջոնքի հրաւի-
րեց. Եւ երբ հրամայեց պտուղ բերել, իր զինեալ ազ-
գականները, կոսակիցները ըստ կանխորոշ հրահանգի
ներս խռժեցին Եւ սպաննեցին ամենն ալ, որով Այպե-
ռի՛կո-ի պտուղները առածի կարգ անցան: (22) Իր
արարքին կ'ակնարկէ, որին փոխարէնը տոկոսասոր կը
ստանայ: (23) Մարդկային կեանքի քելը կտրող Պար-

կայ: (24) ձենովացի որ Լօկօտօ՛ռօ-ի դատաւորական արուր զրաւելոս համար սպաննեց իր աները՝ Միքէ՛լ Տա՛նքե-ն: (25) Թերէս Պո.ա՛նքա տ՛Օռիա-ի մեկ բոռը: (26) Վերը՝ տող 115 Տանդէի խոստումը որին հիմայ անարժան կը գտնէ Եղբայր Այլպեռի՛կօ-ն: (27) Եղբայր Այլպեռի՛կօ. սա վերջին հոգին է որ Տանդէի կը խօսի դժոխքին մեջ: (28) Պո.ա՛նքա տ՛Օռիա՛:

Ե Ր Գ Լ Դ .

(1) Բնագիրն է՝ Vexilla Reggis prodeunt Inferni. Առաջին տողը օրհներգի մը (բացի Inferni-են) զոր Լատին եկեղեցին Ահագ Շաբբոս կ'երգէ Քրիստոսի դրօշին առջեւէն: Վենդո՛ւռի սրբապղծում կը նկատէ այս տողը (brutta profanità): Իսկ Լոմպա՛ռօտի կը նկատէ գերագանց հեգնանք ուղղուած Արուսեակի որ ուզած էր տապալել աստուածային գահոյքը: (2) Դժոխքի արքան: (3) Երկինքի Արուսեակը որ իր ապստամբութենէն յետոյ եղաւ արքայ դժոխքի զոր Տանդէ կ'անուանէ Տի՛դէ (Dite): (4) Ըստ Լոմպա՛ռօտի-ի Երուսա, Ասիա, Ափրիկէ՝ ծանօթ այն ատեն: Ըստ Լադի՛նօ-ի՝ Բարկոսթիւն, Ագահոսթիւն, Ծոռոսթիւն: (5) Տի՛դէն: (6) Մարկոս Բրուտոս՝ Էմքադրեայ որդի Յոյիոս Կեսարի զոր սպաննեց դաւադրաբար: (7) Ուրիշ Կեսարացի մը: (8) Այս տողէն կը հասկցուի թէ Տանդէի

այս դիւցազներգական ուղեւորութիւնը դժոխքի մեջ՝ տեսած է 24 ժամ: (9) Յայտնի է թէ դէպի ցածը իջնողի մը ոտքերը վար են եւ գլուխը վեր. որով իրենց վար իջած կողմին հակառակ կողմէն վեր բարձրանալուն համար հարկ էր զլիսիվայր շրջիլ: (10) Տի՛դէ-ի: (11) Տի՛դէ մխրճուած է խողովակի ձեռով տեղ մը. անոր կես մասը՝ որ է կողերէն մինչեւ գլուխը՝ սառնապատ է. իսկ կողերէն մինչեւ ոտքերը ժայռակոյտ մ'է (տ. տող 116): (12) Նախապէս տեսած էր գլուխը վեր. մինչդեռ հիմա կը տեսներ ոտքերը վեր: (13) Անցած էր Երկիրի կենդրոնէն ուրկէ՝ ըստ այն ատենի ծանօթութեանց, կը մեկնէին եւ ուր կը յանգէին կենդրոնախոյս եւ կենդրոնաձիգ մարմինները, զօրութիւնները: (14) Կես Երրորդը հաւասար է $1\frac{1}{2}$ ժամի: Իտալիոյ մեջ օրը կը բաժնուէր չորս մասերու՝ հետեւեալ կերպով. Երրորդ՝ Terza. Վեցերորդ՝ Sesta. Իննեւորդ՝ Nora եւ Երեկոյեան՝ Vespro. Ասոնց իւրաքանչիւրին տեսողութիւնն էր երեքական ժամ որով կես Երրորդը հաւասար է $1\frac{1}{2}$ ժամի: (15) Արեւը ծագած է մեր կիսագունտին վրայ: (16) Կոկիտոսը: (17) Տի՛դէ-ն: (18) Կենդրոնէն անդին գտնուելով՝ Երէ հոն մուր էր, ուրեմն իրենց հակոտնեայ կողմը՝ կենդրոնէն ասդին, հարկ էր որ լոյս ըլլար: (19) Մեզի հակոտնեայ Երկնային կիսագունտը: (20) Մեր Երկնային կիսագունտը: (21) Երկրագունտի հողամասը: (22) Դողդո-

քան: (23) Քրիստոս: (24) Այն ժայռը որին տակեն
դուրս եկած էին: (25) Մեզի հակոտնեայ երկրամասը:
(26) Տանդէ կը հասաւ այ թէ երկրագոյնտը դեռ բնա-
կելի չեղած ոռներ ցամաքամաս եւ ջրամաս. սակայն
երկինքէն Արուսեակի գահավեժ անկումով մեր հա-
կոտնեայ ցամաքները դեպի մեզ խոսեցին, քանի որ
Արուսեակ մեր հակոտնեայ երկինքէն էր որ վար գյո-
րած էր, որով կազմուեցաւ բնակելի երկրամասը, իրեն
հակոտնեայ ոռներայով ովկիանոսները: Այս էր երկրա-
գոյնտի ջրային եւ ցամաքային կազմութեան այն
ատենի գիտական ծանօթութիւնները՝ քանի որ Ամերի-
կա դեռ չէր գտնուած: (27) Քառարանի լեռը: Այս
նկարագրականով Տանդէ կ'ուզէ հասկցնել թէ Դողգո-
թան երկրագոյնտի այն կետն է որ կը գտնուի Տի'դէ-ի
գլուխին ուղիղ բարձրութեան վրայ. իսկ Քառարանը՝
Տի'դէ-ի ոտքերուն կողմէն հակոտնեայ Դողգոթային:
(28) Որ կ'երկարի Դժոխքին տարածութեամբ: (29) Թե-
պետ Տանդէ չէ տուած այս գերեզմանին սահմանները
սակայն հասանաբար սա այն տարածութիւնն է ուր
գացին երկու ուղեւորները: (30) Լի'թէ-ն որ Քառա-
րանի մեղքերը կը բերէ դժոխք:

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

1. — ՎԵՐԱԴԱՐՁԻՐ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ Է.Դ. 25
Վէպ եւեթ մասերով (սպառելու մօս)
2. — ՆՈՒԻՐԱԿԱՆ ՄԵՂՔԸ (snam) ԱՆՏԻՊ
3. — ՆՈՐԻՍ ԱՆԴԷՂՈՒՐ, ՏՈւմ
(Քաղուած «Վերադարձիւր Աշխատանց» վէպէն) ,
4. — ԱՍԻԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ՍԱՇՄԱՆԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (Ռուս.,
Թրք., Պարսկ. համառօտ անկաւակ պատմական) . ,
5. — ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅ-ՖՌԱՆՍԵՐԷՆ ՀՈՄԱՆԻՇ ԵՒ ՄԵՐՁԻ-
ՄԱՍ ԲԱՅԵՐՈՒ (մօս 10000 բայեր, 1000 խմբա-
ւորումներով եւ 30000 օրինակներով) . . . ,
6. — NÉCROPOLE DES CATAFALQUES (pièce en 3 actes)

ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ ՀԱՍՑԷՆ՝

H. VÉHAGRON

HÉLIOPOLEIS (Egypte)

102

916

ԳԻՆ 20 Ե.Դ.

18116

2013

